

Verborgen prostitutie in Utrecht

Kenmerken en
hulpverleningsbehoefte van
'verborgen prostituees'

Arnt Mein
Rianne Verwijs
Lisanne Drost
Marjolein Goderie

Verborgen prostitutie in Utrecht

*Kenmerken en hulpverleningsbehoefte van
'verborgene prostituees'*

Arnt Mein
Rianne Verwijs
Lisanne Drost
Marjolein Goderie

Met medewerking van:

Suzanne Hautvast (medewerker De Tussenvoorziening)
Marianne Kirchner (medewerker De Tussenvoorziening)
Vivina Reuling (student criminologie, Universiteit Utrecht)

Maart 2011

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Aanleiding en doelstelling onderzoek	7
2.1	De beleidscontext	7
2.2	Doelstelling en onderzoeksvragen	9
3	Uitvoering onderzoek	11
3.1	Onderzoeksopzet	11
3.2	Vorbereidende fase	12
3.3	Verkennde fase	12
3.4	Verdiepende fase	14
3.5	Beoordeling bruikbaarheid verzamelde gegevens over verborgen prostitutie	15
4	Verborgen prostitutie in Utrecht	17
4.1	Aard en omvang	17
4.2	Kenmerken verborgen prostituees	23
4.3	Vragen, problemen en hulpbehoefte	29
4.4	Uitstappen	35
4.5	Invulling hulpverlening	38
4.6	Samenvatting kenmerken en hulpverleningsbehoefte verborgen prostituees	40
5	Naar een benaderingswijze van verborgen prostituees	43
5.1	Huidige werkwijze medewerkers HAP en Doorstroom in vogelvlucht	43
5.2	Aanpak in andere steden	45
5.3	Tussenbalans en aanbevelingen	45
5.4	Elementen voor een benaderingswijze van verborgen prostituees	47
	Literatuurlijst	51
	Bijlagen	
1	Topiclijst practitioners	53
2	Overzicht geïnterviewde practitioners	55
3	Internetvragenlijst	57
4	Semigestructureerde vragenlijst verborgen prostituees	63
5	Hulpverleningsmethodieken	65
6	Beknopt overzicht ervaringen andere steden	77

1 Inleiding

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in opdracht van de stichting De Tussenvoorziening en de GG&GD Utrecht een verkennend onderzoek uitgevoerd naar verborgen prostitutie in Utrecht en een methodiek ontwikkeld om verborgen prostituees beter te bereiken. Onder verborgen prostituees verstaan wij in dit onderzoek prostituees die niet in het vergunde prostitutiecircuit werkzaam zijn en moeilijk bereikbaar zijn voor hulpverlening en zorg. Zij werken doorgaans in clubs of privéhuizen, massage-salons, via escortservices, in hotels of thuis. Het onderzoek is uitgevoerd in 2010 op basis van documentstudie, analyse van websites en krantenadvertenties, (groeps) interviews en observaties.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan wij in op de achtergrond en doelstelling van het onderzoek. In hoofdstuk 3 leggen wij verantwoording af voor de gekozen onderzoeksmethoden. Hoofdstuk 4 bevat een thematische weergave van de bevindingen van het onderzoek. In hoofdstuk 5 doen wij een beredeneerd voorstel voor een benaderingswijze van verborgen prostituees die werkzaam zijn in Utrecht.

Wij danken de respondenten voor hun bereidwillige medewerking aan het onderzoek. In het bijzonder danken wij de medewerkers van De Tussenvoorziening en de leden van de klankbordgroep.

2 Aanleiding en doelstelling onderzoek

In dit hoofdstuk staan wij stil bij de achtergrond en aanleiding tot het onderzoek, evenals de doel- en vraagstelling van het onderzoek.

2.1 De beleidscontext

Prostitutiebeleid gemeente Utrecht

Het Utrechtse prostitutiebeleid ligt in het verlengde van het landelijke prostitutiebeleid. Sinds de opheffing van het algemeen bordeelverbod in 2000 is de prostitutiesector gelegaliseerd. Gemeenten kunnen de prostitutie op lokaal niveau reguleren met een vergunningsstelsel. Dat stelt hen in staat prostitutiebeleid te voeren dat is toegesneden op de lokale situatie.

Utrecht kent een vergunningsstelsel met een maximum van 54 seksbedrijven met 162 werkplekken (een maximumstelsel). Deze bedrijven mogen zich alleen vestigen op de plaatsen die in bestemmingplannen zijn aangewezen. Momenteel zijn de vergunningen verdeeld over raamprostitutielocaties geconcentreerd op het Zandpad en de

Hardebollenstraat en vijf bordelen/privéhuizen verspreid over de stad. Daarnaast is er een tippelzone ingericht aan de Europalaan waarvoor maximaal 150 persoonsgebonden vergunningen worden verstrekt (website gemeente Utrecht). Dagelijks zijn er in Utrecht 350 à 400 prostituees actief in de vergunde locatiegebonden sector. Op jaarbasis gaat het naar schatting om ruim 1.000 prostituees (Bestuursinformatie, gemeente Utrecht, 2009).

Het wordt de laatste jaren steeds duidelijker dat de oorspronkelijke doelstelling van het opheffen van het bordeelverbod, namelijk het normaliseren van de prostitutiebranche, nog (lang) niet is gerealiseerd. Er is dan ook een wetsvoorstel in behandeling bij de Tweede Kamer om gemeenten beter in staat te stellen de prostitutie te reguleren en misstanden tegen te gaan.

Mede hierdoor heeft de gemeente Utrecht eind juni 2010 het vergunningsstelsel voor de raamprostitutie aangescherpt; het gewijzigde vergunningstelsel voor de raamprostitutie gaat op 1 november 2010 in. De wijziging is onderdeel van een pakket maatregelen waarmee de gemeente, politie en Openbaar Ministerie mensenhandel en gedwongen prostitutie aan het Zandpad willen tegengaan. Onderdeel van de wijziging is de registratie van prostituees die in de raamprostitutie werken aan het Zandpad en in de Hardebollenstraat. De vrouwen worden uitgenodigd voor een persoonlijk gesprek met medewerkers van de GG&GD, die diverse gegevens van de

vrouwen registreren en tevens eventuele hulpvragen inventariseren. Onderdeel van dit pakket is een uitbreiding van de hulpverlening, waaronder extra capaciteit voor het uitstapprogramma (persbericht gemeente Utrecht, 27 oktober 2010).

De Tussenvoorziening

De gemeente Utrecht (te weten de GG&GD) heeft de hulpverlenings- en zorgaspecten van het prostitutiebeleid uitbesteed aan Stichting De Tussenvoorziening. De Tussenvoorziening verzorgt onder meer een opvangvoorziening voor prostituees aan de Europalaan en op het Zandpad: de Huiskamer Aanloop Prostituees (HAP) en een hulpverleningsvoorziening voor (onder meer) (ex-)prostituees: Doorstroom. Doorstroom verzorgt ook het uitstapprogramma voor prostituees. Uit de recente evaluatie van het Utrechtse prostitutiebeleid blijkt dat de 'reguliere' prostituees intensief gebruik maken van de diensten van het HAP en dat zij de werkwijze van het HAP waarderen (Bestuursinformatie, gemeente Utrecht, 2009).

Uitstapprogramma

Veel prostituees willen wel stoppen met hun werk, maar in de praktijk blijkt het moeilijk om dit op eigen kracht te doen. Ze vinden niet gemakkelijk ander werk, onder meer vanwege hun lage opleidingsniveau en gebrek aan beroepsvaardigheden. Ook hun leefstijl en het sociale netwerk in het prostitutiecircuit spelen een rol. Verder hebben veel prostituees psychische en verslavingsproblemen of praktische problemen met huisvesting, financiën of hun verblijfsstatus (website gemeente Utrecht).

In de gemeente Utrecht biedt De Tussenvoorziening prostituees al geruime tijd hulpverlening aan op basis van een subsidie van de GG&GD, waaronder sinds 2008 een geïntegreerd uitstapprogramma. Het betreft een traject op maat, waarin prostituees op verschillende leefgebieden hulp en begeleiding krijgen aangeboden, waaronder (crisis)opvang, psychosociale zorg, schuldhulpverlening en huisvesting. Medewerkers van De Tussenvoorziening leggen contact met de vrouwen, formuleren en behandelen mogelijke hulpvragen en er wordt een persoonlijk stappenplan opgesteld. Vanaf 2008 ontvangt de gemeente Utrecht (GG&GD) een rijkssubsidie voor een uitstapprogramma's voor prostituees (RUPS).

De reguliere prostituees in Utrecht blijken goed op de hoogte van het uitstapprogramma, mede als gevolg van het *outreaching* werken door de medewerkers van Doorstroom. Het aantal aanmeldingen voor het uitstapprogramma overtrof in 2008 dan ook de verwachtingen. Hoewel (nog) niet alle aangemelde prostituees daadwerkelijk de prostitutie hebben verlaten, heeft de trajectbegeleiding al wel de nodige voorlopige resultaten opgeleverd, bijvoorbeeld in de sfeer van de schuldhulpverlening (brief B&W Utrecht, 14 september 2009). In 2009 zijn in de gemeente Utrecht in totaal 50 vrouwen begeleid, waarvan 11 uiteindelijk zijn gestopt met de prostitutie. Utrecht hoopt in 2010 nog eens 50 vrouwen te begeleiden (NRC Handelsblad, 23 februari 2010).

Intensiveren uitstapprogramma

De Tussenvoorziening wil het gebruik van het uitstapprogramma verder uitbreiden en de opbrengst daarvan vergroten. In het bijzonder richten zij zich hierbij op de groep prostituees die zich onttrekt aan het gemeentelijke toezicht en aan hulpverlening en zorg, doordat zij werkzaam zijn in clubs of privéhuizen, via escortservices of thuis werken. In tegenstelling tot de groep prostituees die werkzaam zijn op het Zandpad of de Europalaan, is deze groep verborgen prostituees minder goed bereikbaar voor de medewerkers van het HAP en Doorstroom en mede daardoor minder bekend met haar voorzieningenpakket. De Tussenvoorziening wil dan ook een scherper zicht op deze groep om hen een passend hulpverleningsaanbod te kunnen doen, in het bijzonder op het punt van het uitstapprogramma. Stichting De Tussenvoorziening heeft aan het Verwey-Jonker Instituut gevraagd hier een onderzoek naar uit te voeren.

2.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Gelet op het bovenstaande is het doel van het onderzoek tweeledig. Allereerst dient door verkennend onderzoek inzicht te worden verkregen in de aard, omvang en hulpverleningsbehoefte van verborgen prostituees. Dat wil zeggen prostituees die niet in het vergunde prostitutiecircuit werkzaam zijn en moeilijk bereikbaar zijn voor hulpverlening en zorg. Zij werken doorgaans in clubs of privéhuizen, massage-salons, via escortservices, in hotels of thuis. In de tweede plaats dient een werkwijze te worden ontwikkeld die de medewerkers van De Tussenvoorziening in staat stelt aan deze prostituees een passend hulpverlenings- en zorgaanbod te doen, in het bijzonder het (desgewenst) begeleiden bij het (op enig moment) uitstappen uit de prostitutie.

De onderzoeksvragen

In het onderzoek staan de volgende vragen centraal.

Deel 1. Inzicht in aard, omvang en hulpverleningsbehoefte:

1. Hoeveel verborgen prostituees zijn naar schatting in Utrecht werkzaam, per prostitutievariant?
2. Wat zijn de kenmerken van de verborgen prostituees; onder andere leeftijd, welzijn, afkomst, sociale situatie, zelfredzaamheid?
3. Met welke vragen en problemen (per leefgebied) kampen de prostituees?
4. In hoeverre hebben de prostituees hierbij behoefte aan ondersteuning en begeleiding?
5. Van wie en hoe zouden zij ondersteuning en begeleiding willen ontvangen?
6. In hoeverre leeft de wens om uit de prostitutie te stappen? Welke belemmeringen ondervinden zij daarbij?
7. Hoe kunnen de belemmeringen worden weggenomen en aan welke voorwaarden moet zijn voldaan?

Deel 2. Ontwikkeling nieuwe werkwijze:

1. Wat is de huidige werkwijze van Doorstroom? Wat zijn de kenmerkende elementen en/of stappen? Hoe ziet de werkwijze eruit?
2. Wat zijn de ervaringen met deze werkwijze, wat gaat goed en wat kan beter?
3. In hoeverre sluit deze werkwijze aan bij de (in kaart gebrachte) behoefte van bovengenoemde doelgroep? Waar sluit de werkwijze aan en waar doen zich lacunes voor?
4. Hoe kan worden voorzien in de eventuele lacunes?
5. Aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om de nieuwe werkwijze te laten aanslaan? Welke belemmeringen moeten worden weggenomen?

3 *Uitvoering onderzoek*

In dit hoofdstuk gaan wij in op de opzet en uitvoering van het onderzoek en beoordelen wij de bruikbaarheid van de verzamelde gegevens.

3.1 *Onderzoeksopzet*

Zoals gezegd, is dit onderzoek tweeledig van aard. Het eerste deel van het onderzoek geeft een beeld van de aard, omvang en hulpverleningsbehoefte van de groep van verborgen prostituees in Utrecht. In het tweede deel wordt de benaderingswijze beschreven.

Vanwege de uitgebreide vraagstelling is het eerste deel van het onderzoek breed opgezet. Het onderzoek is opgedeeld in drie fasen:

- Een *voorbereidende fase* waarin in overleg met de opdrachtgever het onderzoek is afgebakend en de verdere invulling is vormgegeven.
- Een *verkennende fase* waarin het veld in kaart is gebracht.
- Een *verdiepende fase* waarin interviews met verborgen prostituees plaats vinden.

Het verschijnsel verborgen prostitutie speelt zich, zoals de naam al doet vermoeden, af in het verborgene. Het wordt gekenmerkt door vluchtigheid en snelle verplaatsing. Verder is er sprake van een grote diversiteit aan varianten van prostitutie. Dit maakt de doelgroep van het onderzoek niet gemakkelijk bereikbaar. Daarnaast willen prostituees en/of andere betrokkenen die er geld aan verdienen, niet altijd geregistreerd en gekend worden. In geval van onvrijwillige prostitutie kunnen er mechanismen spelen die verhinderen dat betrokkenen vrijuit kunnen of willen praten (Goderie, 2007). Om de groep van verborgen prostituees in het onderzoek te betrekken hebben wij dan ook een veelzijdige aanpak toegepast. Daarbij bleek een goede introductie en uitleg van het (doel van het) onderzoek van doorslaggevend belang, evenals onafhankelijkheid van de onderzoekers en de garantie van anonimiteit.

In de volgende paragrafen beschrijven wij per fase de gebruikte onderzoeksmethoden en onze ervaringen met de gehanteerde methoden. Voor de methode die is gehanteerd bij het ontwikkelen van een werkwijze om de verborgen prostituees te benaderen verwijzen wij naar hoofdstuk 5.

3.2 Voorbereidende fase

In de voorbereidende fase hebben we ons nader verdiept in het onderwerp. Met de opdrachtgever is gesproken over het doel en de verwachtingen van het onderzoek. Ook is stil gestaan bij de afbakening en reikwijdte van het onderzoek. De doelgroep van het onderzoek betreft vrouwen werkzaam in de (niet-vergunde) prostitutievarianten: thuiswerk, escort, clubs, privéhuizen, massagesalons of andere varianten die tijdens het onderzoek naar voren komen. De vrouwen zijn werkzaam en/of woonachtig in (zorgregio) Utrecht.

De (reguliere) prostituees werkzaam op het Zandpad, Europalaan en Hardeboltenstraat blijven in dit onderzoek buiten beschouwing, omdat deze groep reeds in beeld is bij de Tussenvoorziening. Mannelijke prostituees en jeugdprostitutie zijn niet meegenomen in het onderzoek¹.

3.3 Verkennende fase

De verkennende fase was gericht op het in kaart brengen van het veld en het in contact komen met verborgen prostituees. Allereerst zijn twaalf practitioners (waaronder hulpverleners (n=1), toezichthouders (n=2), opsporingsfunctionarissen (n=3) en beleidsmedewerkers (n=5) geïnterviewd aan de hand van een gesprekspuntenlijst.² Daarnaast hebben we een groeps gesprek gevoerd met enkele hulpverleners werkzaam bij De Tussenvoorziening (HAP en Doorstroom). De interviews en het groeps gesprek waren er op gericht om een indruk te krijgen van de aard, omvang van de verborgen prostitutie, de zogenoemde *hotspots* en *hot times* en de hulpverleningsbehoefte.

Naast deze geplande interviews met practitioners, hebben we ook ruimte gehouden voor observaties en spontane gesprekken met kenners van de lokale prostitutie. Dit zijn personen waarvan mag worden aangenomen dat zij op grond van hun functie of rol in de lokale gemeenschap zicht hebben op de (verborgen) prostitutie in Utrecht. We hebben met in totaal met 58 prostitutiekenners gesproken, waaronder: hotelmedewerkers (n=11), seksshopschouders (n=7), taxichauffeurs (n=6), buurtkenners (bewoners en/of ondernemers) (n=4), kapsters (n=2) en de partner van een prostituee (n=1). Daarnaast hebben wij gesproken met 27 prostituees werkzaam op het Zandpad of de Europalaan.

De observaties en spontane gesprekken vonden overdag en 's avonds plaats op verschillende locaties in Utrecht. Ondermeer in hotels (variërend van twee tot vijf sterren), de huiskamers van het HAP, hostels, op en rond het Zandpad en de

1 In overleg met de opdrachtgever is besloten de groep mannelijke prostituees buiten beschouwing te laten, gezien het feit dat er onlangs een onderzoek van Stichting Stade is verricht naar deze doelgroep.

2 Zie bijlage 1 voor de topiclijst en bijlage 2 voor een overzicht van de geïnterviewde practitioners.

Europalaan, taxistandplaatsen en in de binnenstad van Utrecht. Waar mogelijk zijn flyers uitgedeeld en achtergelaten in het Nederlands, Engels, Duits en Spaans, met daarin een korte uitleg over het onderzoek en de vraag om medewerking aan het onderzoek (tegen een bescheiden vergoeding).

Een tweede onderdeel van de verkennende fase bestond uit een internetsearch naar en krantenanalyse van advertenties van prostituees. We hebben diverse websites (n=30) geraadpleegd waar seksuele diensten worden aangeboden om zodoende verborgen prostituees in kaart te brengen. De naam van de vrouw, het mobiele nummer en een korte beschrijving van de advertentie zijn genoteerd. Daarnaast zijn het *Stadsblad*, de zaterdagkranten van het *Algemeen Dagblad* editie Utrecht en de *Telegraaf* van de maand juni bekeken op advertenties en zijn namen en mobiele nummers genoteerd.

Vervolgens is een sms-bericht verstuurd naar alle mobiele nummers die voortkwamen uit de internetsearch en krantenanalyse. In het sms-bericht werd verwezen naar een online vragenlijst. Deze korte online vragenlijst is speciaal voor dit onderzoek ontworpen en gemakkelijk toegankelijk. Voor het invullen van de online vragenlijst kregen de vrouwen een bescheiden vergoeding. In de vragenlijst werd de vrouwen onder andere gevraagd naar de prostitutievariant waarin zij werkzaam zijn, de eventuele hulpbehoefte en hun ervaringen met eerdere hulpverlening.³ Ook konden zij aangeven of zij benaderd mochten worden voor een interview. Het volgende sms-bericht is verstuurd naar de mobiele nummers die zijn geïnventariseerd: *'Wil je anoniem meewerken aan een onderzoek tegen een vergoeding? Wij zijn onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en willen weten welke wensen en behoeften prostituees in Utrecht hebben op het gebied van werk, gezondheid, wonen en financiën. Wil je meer informatie of meewerken aan dit onderzoek, bel dan: 06-16328932 of vul online een korte vragenlijst in via deze link: <http://redirect.netq.nl/Onderzoek/>'*

In totaal is driemaal, in de maanden juni, juli en augustus 2010, een sms-bericht verstuurd naar de verschillende contacten. Per ronde zijn veertig tot vijftig verschillende contacten benaderd. In totaal zijn er rond de 150 sms-berichten verstuurd. Alle contacten zijn enkele dagen na het versturen van het sms-bericht telefonisch benaderd met de vraag of zij de sms hebben ontvangen en of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Ook bij dit contact werd verwezen naar de online vragenlijst.

Deze arbeidsintensieve klus had een relatief geringe opbrengst. Slechts vier prostituees zijn door middel van deze methode betrokken in het onderzoek en hebben de internetenquête ingevuld. Eén van hen heeft tevens aan een interview meegewerkt. Het gaat om twee vrouwen die thuis ontvangen (waarvan één als BDSM-meesteres), een vrouw die in een massagesalon werkt en een escortdame. Drie van hen werken als zelfstandige. Hun leeftijden lopen uiteen van 26 jaar tot 54 jaar en hun opleidingsniveau van slechts lagere school tot hbo. Zij zijn alle vier van

3 Zie bijlage 3 voor de online vragenlijst.

autochtone afkomst. Vanwege de lage respons op de digitale vragenlijst (n=4) worden de resultaten niet afzonderlijk besproken, maar worden de bevindingen meegenomen in de bespreking per thema waar mogelijk.

De lage respons op de sms-berichten en belrondes kan deels worden verklaard uit de bevinding dat in veel gevallen de telefoon tijdens het nabellen uitgeschakeld was of omdat de telefoonnummers afgesloten waren en zij derhalve geen bericht hebben ontvangen. Eén van de geïnterviewde prostituees zegt hierover het volgende: *‘Om de Belastingdienst te ontduiken nemen vrouwen die illegaal in de prostitutie werken met regelmaat nieuwe telefoonnummers en zijn dan niet meer bereikbaar op het vorige nummer’*. Dit wordt bevestigd door de Belastingdienst.

Daarnaast kwam naar voren dat advertenties met elk een eigen naam en mobiel nummer vaak behoren tot één en dezelfde vrouw. Zo kregen we tijdens het nabellen diverse malen dezelfde vrouw aan de lijn, terwijl zij slechts eenmaal benaderd waren. Eén van de vrouwen zei lachend: *‘Ik word knettergek van al die sms’jes van jullie’*. Deze vrouw bleek onder verschillende namen te werken en had de mobiele nummers doorgeschakeld naar één telefoonnummer.

Tot slot zijn de sms-berichten en de internetenquête opgesteld in de Nederlandse taal, wat tot gevolg heeft dat alleen vrouwen die de Nederlandse taal beheersen via deze weg konden deelnemen. Gezien de relatief forse tijdsinvestering in relatie tot de geringe opbrengst op de internetenquête, hebben wij ervoor gekozen om deze niet te vertalen.

3.4 *Verdiepende fase*

In de verdiepende fase is contact gelegd met de verborgen prostituees en zijn interviews afgenomen. Het betreft vrouwen die hebben gereageerd op het sms-bericht, de flyer of die door de onderzoekers zijn benaderd via een practitioner of prostitutiekenner. De interviews vonden plaats aan de hand van een semi-gestructureerde vragenlijst⁴. Bij de werving van de verborgen prostituees is gekeken naar de spreiding over de verschillende prostitutievarianten en de nationaliteit. We hebben actief geprobeerd vrouwen met uiteenlopende etniciteit in het onderzoek te betrekken. Uit de internetsearch kwamen voornamelijk Nederlandse vrouwen naar voren. Om een advertentie te kunnen plaatsen dient de vrouw doorgaans de Nederlandse taal machtig te zijn. Er moeten immers verschillende handelingen worden uitgevoerd voordat de advertentie op de website kan worden geplaatst. De advertentie zelf is ook in het Nederlands. Om alsnog een goede spreiding te realiseren, hebben wij flyers in het Nederlands, Engels, Duits en Spaans achtergelaten op diverse locaties waar (verborgen) prostituees komen. Daarnaast hebben wij expliciet aan gastvrouwen van clubs en de privéhoizen gevraagd of wij konden spreken met prostituees van een niet-Nederlandse afkomst.

4 Zie bijlage 4 voor de semi-gestructureerde vragenlijst.

Wij hebben in totaal veertien verborgen prostituees geïnterviewd, waarvan vijf vrouwen werkzaam in een privéhuis, drie in een erotische massagesalon, drie in een club, twee thuiswerkers en één in de escort. De vrouwen hebben een uiteenlopende etniciteit, waaronder Nederlands (n=8), Bulgaars (n=2), Surinaams (1), Grieks (n=1), Pools (n=1) en Antilliaans (n=1).

De interviews met de Bulgaarse vrouwen vonden plaats in het Engels aangezien zij deze taal beter beheersten dan het Nederlands. Tijdens het interview schakelden de vrouwen telkens even over op het Nederlands. De interviews namen per keer 1 tot 1,5 uur in beslag. Wij hebben ervoor gekozen om geen gebruik te maken van een tolk, omdat uit het veldwerk bleek dat de vrouwen waar wij mee in contact kwamen vrijwel zonder uitzondering voldoende Nederlands of Engels spraken.

Verder hebben wij overwogen een ex-prostituee in te zetten als medeonderzoeker, om de doelgroep beter te kunnen bereiken. Er was echter geen ex-prostituee beschikbaar om mee te werken aan het onderzoek.

De geïnterviewde vrouwen stonden vrijwel zonder uitzondering positief tegenover medewerking aan het interview en de gestelde vragen. Slechts één vrouw uitte zich negatief over het interview; dit betrof een verslaafde prostituee werkzaam thuis en op de Europalaan. Haar antwoorden waren kort(af) en zij vroeg regelmatig of het interview al klaar was en of zij de vergoeding al kon ontvangen. Na elk interview is de vrouwen gevraagd of zij nog andere prostituees kenden die wellicht mee zouden willen werken. Geen van de vrouwen bleek echter bereid om namen van collega's te geven, ook niet bij het benadrukken van anonimiteit en vertrouwelijkheid. De onderzoekers hebben alle vrouwen na afloop van het interview een visitekaartje gegeven en hebben daarnaast alle vrouwen nagebeld om hen nogmaals te vragen of zij namen van andere prostituees konden aandragen. Dit heeft geen nieuwe respondenten opgeleverd.

3.5 Beoordeling bruikbaarheid verzamelde gegevens over verborgen prostitutie

Tijdens de verkennende fase is in overleg met de opdrachtgever vastgesteld dat een gedegen meting van de omvang van de verborgen prostitutie(vormen) binnen de grenzen van het onderzoek niet goed haalbaar was. Er is daarom gekozen voor een meer kwalitatieve benadering, waarbij door middel van interviews en observaties is ingegaan op de kenmerken en de hulpbehoefte van de verborgen prostituees.

Zoals verwacht was het in kaart brengen van de verborgen prostitutie, in het bijzonder het zoeken en vinden van verborgen prostituees die aan het onderzoek wilden meewerken, niet eenvoudig en arbeidsintensief. Niettemin hebben wij, gegeven de beschikbare tijd en het budget, veertien verborgen prostituees geïnterviewd. In totaal hebben wij 84 personen geïnterviewd en tal van observaties uitgevoerd. Naast de verborgen prostituees, waren dat practitioners (n=12) en

prostitutiekenners (n=58). Verder hebben wij tweemaal een groepsgesprek gevoerd met medewerkers van De Tussenvoorziening.

De respondenten schetsen naar ons oordeel een rijk beeld van de praktijk van de verborgen prostitutie in Utrecht. Zij geven een goede indicatie van de kenmerken en hulpverleningsbehoefte van verborgen prostituees. De respondenten hebben niet alleen uitvoerig gesproken over hun eigen situatie, maar ook over die van hun lotgenoten. Bovendien sluiten de beelden die de drie groepen respondenten geven goed op elkaar aan. In onderlinge samenhang geven zij een consistente en bruikbare indruk van de verborgen prostitutie in Utrecht. Wij tekenen hierbij aan dat dit niet noodzakelijkerwijs het complete beeld hoeft te zijn. Mogelijk zijn er nog andere groepen verborgen prostituees werkzaam in Utrecht, die wij in het kader van dit onderzoek niet hebben weten te bereiken.

Verder plaatsen wij nog twee kanttekeningen bij de verzamelde data. De Nederlandse prostituees zijn oververtegenwoordigd in de groep respondenten (n=8). Er hebben zes vrouwen van allochtone afkomst deelgenomen aan het onderzoek. Alle deelnemende vrouwen hebben bereidwillig meegewerkt aan het onderzoek en bleken relatief uitgesproken. Andere groepen, zoals (Noord-)Afrikaanse, Zuid-Amerikaanse en Aziatische vrouwen, hebben wij op basis van de in het onderzoek gehanteerde methode niet weten te bereiken of wilden (ondanks aandringen) niet meewerken aan het onderzoek. Ten slotte volgt uit de overwegend kwalitatieve onderzoeksopzet dat op basis van de onderzoeksresultaten geen gegeneraliseerde uitspraken kunnen worden gedaan over de volledige populatie verborgen prostituees werkzaam in Utrecht.

1.

4 *Verborgen prostitutie in Utrecht*

In dit hoofdstuk geven we op basis van het verzamelde materiaal inzicht in de groep verborgen prostituees. Allereerst staan we in paragraaf 3.1 kort stil bij de omvang van de verborgen prostituees in Utrecht, werkzaam in verschillende prostitutievarianten. Vervolgens worden in paragraaf 3.2 de kenmerken van de verborgen prostituees besproken, uitgesplitst naar leeftijd, nationaliteit, achtergrond en leefsituatie. Mogelijke vragen, problemen en concrete hulpbehoefte van verborgen prostituees staan centraal in paragraaf 3.3. Die paragraaf gaat in op de verschillende terreinen waar zich vragen en problemen kunnen voordoen en inventariseert de concrete hulpbehoefte. Paragraaf 3.4 beschrijft aspecten rondom uitstappen uit de prostitutie. Tot slot wordt in paragraaf 3.5 een uitwerking gegeven van suggesties voor de invulling en aanpak van de hulpverlening, zoals aangegeven door de respondenten. Ter illustratie zijn advertenties en citaten van de respondenten opgenomen. De namen van de verborgen prostituees zijn om privacyredenen gefingeerd.

4.1 *Aard en omvang*

Deze paragraaf schetst per prostitutievariant op basis van de internetsearch en de interviews met de verschillende respondenten, waaronder practitioners, prostitutiekenners, prostituees werkzaam op het Zandpad of op de Europalaan en de verborgen prostituees, een beeld van de aard en omvang van de verborgen prostitutie.

Zoals gezegd bleek het binnen de onderzoeksopdracht niet haalbaar om tot een gedegen schatting van de omvang van de verborgen prostitutievarianten te komen. Om die reden wordt hier op basis van het verzamelde materiaal slechts een grove schatting gegeven. De schatting van de omvang is gebaseerd op het beeld dat uit de gebruikte onderzoeksmethoden, de internetsearch en analyse van advertenties in kranten en de gesprekken met de diverse respondenten naar voren is gekomen.

4.1.1 *Thuiswerkers*

Uit de internetsearch en krantenanalyse komen 150 advertenties naar voren van vrouwen die seksuele diensten aanbieden in Utrecht. Het merendeel van de vrouwen geeft aan klanten thuis te ontvangen.

Een voorbeeld van een advertentie van een thuiswerker⁵:

Hoi geile jongens. Ik ben (..) en ontvang jullie graag in mijn woning in Utrecht voor (h) eerlijke sex. Op door de weekse dagen ben ik beschikbaar tussen 11 en 19 uur. Mijn weekenden hou ik voor mezelf. Neem contact op en ik geef je alle details voor een lekker afspraak. (bron: www.kinky.nl)

Daarnaast zijn er vrouwen die aangeven in een hotel te ontvangen, bij de klanten thuis te komen of liever op een andere plek willen afspreken.

Hoi ik ben (..) En ik ontvang op maandag, dins, don en vrijdag in een hotel aan de rand van Utrecht. De kosten voor dit ontvangst zijn 150 euro voor een uur waar we tijdens dit uur gebruik kunnen maken van een heerlijk 2 pers bubbelbad of een ruime douche. voor ieders gezondheid en hygiëne doe ik alles safe, zoen niet en doe niet aan anaal sex. voor info kan je mij mailen of even bellen. (bron: www.kinky.nl)

Hallo heren en of stellen, ik ben (..) een leuke spontane blonde meid met mooie ondeugende blauwe ogen. je kan met mij in contact komen, en kan bij mij terecht in het midden van het land. ik doe buitensex, zodat ik jou heerlijk in de auto kan verwennen! Heb jij al zin? Graag bellen met nummerweergave anders pak ik niet op, vanwege vervelende ervaringen. liefs en tot gauw? 24 jaar! (bron: www.kinky.nl)

De 150 advertenties blijken, na telefonisch contact, niet tot 150 verschillende vrouwen te behoren. Een aantal vrouwen plaatst onder verschillende werknamen een advertentie en heeft de mobiele nummers vervolgens doorgeschakeld. Wanneer deze ‘dubbelingen’ niet worden meegenomen, zijn er circa 50 vrouwen die in de periode juni tot en met augustus 2010 via een advertentie op internet of in een krant hun diensten aanbieden in Utrecht.

Uit de interviews met practitioners, prostitutiekenners en reguliere en verborgen prostituees blijkt dat niet alle vrouwen die aan thuisontvangst doen een advertentie plaatsen. Deze vrouwen hebben bijvoorbeeld (vaste) klanten ‘meegenomen’ nadat zij gestopt zijn met werken op de Europalaan of het Zandpad. Thuiswerker Menny zegt hierover: ‘Ik heb geen advertentie op het internet, mijn klanten ken ik nog van mijn werk op de Baan. Toen ik op de Baan was gestopt wilden zij mij blijven zien. Soms komt er een nieuwe klant bij, dit gaat dan via via’.

Daarnaast ontvangen sommige vrouwen die werkzaam zijn in de vergunde sector, bijvoorbeeld op Zandpad of in een privéhuis, ook klanten thuis. Steffie, naar eigen zeggen een voormalig *high class* escortdame, nu als thuiswerker werkzaam,

5 Alle advertenties zijn letterlijk overgenomen van de website. Om privacyredenen zijn alleen naam en telefoonnummer verwijderd.

geeft aan: *‘Toen ik nog werkte voor een vergund escortbureau in Amsterdam, had ik ook gewoon nog een advertentie op het internet staan. Het bureau kan hier niks over zeggen. Ik sprak ook vaak af met mijn klanten buiten het bureau om, meestal sprak ik dan af in een hotel. Inmiddels werk ik niet meer voor het bureau, ik heb een groot netwerk van klanten opgebouwd, ze weten mij te vinden’*. Seksinrichtingen zijn bekend met dit verschijnsel en proberen het ‘meenemen’ van vaste klanten vaak tegen te gaan. Een gastvrouw geeft aan: *‘Ik heb liever niet dat meiden buiten het werk met klanten afspreken, maar het gebeurt helaas wel. Dit mag niet, maar je hebt er niet altijd zicht op. Als een vaste klant opeens niet of minder komt, dan gaat er bij mij wel een belletje rinkelen’*.

Geen van de respondenten kan een gedegen schatting geven van het aantal prostituees dat thuis ontvangt, maar geen advertentie plaatst.

4.1.2 Niet-vergunde escort en massagesalons/kapsalons

Uit een zoektocht op het internet zijn verschillende niet-vergunde escortbureaus en massagesalons in Utrecht naar voren gekomen. Het is echter niet duidelijk hoeveel verborgen prostituees daadwerkelijk in dienst zijn bij deze bedrijven. Er zijn minimaal drie escortbureaus in Utrecht actief; op hun websites staan in totaal circa 25 vrouwen. Daarnaast zijn er minimaal twee niet-vergunde massagesalons met ‘meerdere’ vrouwen in dienst.

Een voorbeeld van een advertentie van een niet-vergunde massagesalon:

Een heel spannende erotische massage met Body to body. Natuurlijk staat aan het einde een spetterende hoogtepunt voor jou die door een speciale massagetechniek zo lang mogelijk wordt uitgesteld. We beloven je een bijzonder vriendelijke en ongedwongen ontvangst, natuurlijk met een drankje en een leuk gesprek, een locatie waar alles erop afgestemd is om je optimaal te kunnen laten genieten. Sfeer, romantiek en vooral geen tijdsdruk. De massage duurt ALTIJD minimaal 1 uur. We beloven je verders hygiëne, discretie en persoonlijke benadering. Op het moment dat je binnen komt ben je hier gast. De tijd die we samen door brengen moet een bijzonder belevenis zijn voor je waar je graag aan terug denkt. Je kan erop vertrouwen dat er geen afspraak met je gemaakt word als je nummer ??? bent.

De masseuses (tussen de 24 en 35, allemaal slank, blank en getind) hier staan allemaal goed in het leven, hebben een baan en beschouwen dit hier als hobby.

Daarom is ook geen van deze masseuses 5 dagen per week beschikbaar.

Als je via telefoon reageert krijg je meer informatie voer wanneer welke masseuse beschikbaar is, maar je kan altijd afspreken van maandag tot zaterdag tussen 9.30 uur en 20.00 uur.

(AUB bellen met nummer herkenning).

Vergoeding: 85,- euro met 1 masseuse en 150,- voor een heel bijzonder 4-handsmassage.

Ontvangst: Utrecht - niet in de binnenstad en je kan vrij parkeren voor het huis. (bron: www.kinky.nl)

Zowel practitioners, prostitutiekenners als verborgen prostituees geven aan van het bestaan van de escortbureaus en massagesalons op de hoogte te zijn. Zij weten echter geen exacte cijfers te geven van het aantal vrouwen dat werkzaam is binnen deze varianten. Wel worden er vermoedens uitgesproken, het zou gaan om 'een grote groep'.

Escortdames gebruiken vaak hotels om afspraken met klanten te maken. Uit de observaties in hotels en gesprekken met prostitutiekenners zoals hotelmedewerkers en taxichauffeurs blijkt dat prostitutie in alle klassen hotels voorkomt, van *high class* hotels met zakenmannen op doorreis, tot de goedkoopste hotels met kamers die per uur kunnen worden gehuurd. Diverse taxichauffeurs die wij spraken brengen regelmatig prostituees naar hotels vanaf het Zandpad of de Europalaan. Een hotelmedewerker van een viersterrenhotel geeft aan dat de nachtreceptionisten soms vermoedens hebben dat er een dame wordt 'besteld' door een gast in het hotel. Er wordt door het hotel geen actie ondernomen tegen vrouwen die zich 's avonds of 's nachts melden om een gast te bezoeken, behalve wanneer er sprake is van overlast voor de andere gasten. Ook worden de gasten hier niet op aangesproken.

In hotels in de middenklasse komt het volgens diverse hoteleigenaren af en toe voor dat de hotelkamer wordt gebruikt als ontmoetingsplaats. In een budgethotel blijkt dat de kamerprijzen dusdanig laag zijn dat prostituees een kamer huren als goedkope slaapplek na hun werk op het Zandpad. In een ander budgethotel blijkt na aanbellen en nabellen met de eigenaresse dat meerdere kamers worden bewoond en als werkruimte worden gebruikt door een groep jonge Oost-Europese prostituees. De hotelmedewerkers lijken de prostitutie met andere woorden oogluikend toe te staan. Uit de gesprekken met de hotelmedewerkers blijkt zij bij vermoedens van prostitutie niet ingrijpen. Als argumenten worden aangedragen dat men 'het nooit zeker kan weten of het om prostitutie gaat' of simpelweg dat het hotel 'zich hier niet mee bezig houdt'.

Een groot aantal respondenten meent wat betreft de massagesalons en kapsalons dat er naar alle waarschijnlijkheid een aantal Thaise en Chinese massagesalons of kapsalons zijn, waar naast een reguliere massage of knipbeurt ook seksuele diensten worden aangeboden. *'Waar zijn de Aziatische vrouwen gebleven? Je ziet ze niet in de vergunde prostitutie, maar ze moeten ergens zitten! Het gaat hier echt wel om een groot aantal vrouwen'*, aldus een practitioner.

Tijdens observatierondes is gesproken met ondernemers in dezelfde straat als een kapsalon of massagesalon, waarvan vermoedens waren dat hier tevens seksuele handelingen werden verricht. Een prostitutiekenner zegt over de aanwezigheid van een Chinese kapper in haar buurt: *'Een buurtbewoner gaat met regelmaat naar de Chinese kapperszaak om aan zijn trekken te komen'*. Op de vraag of wij in contact kunnen komen met die kapper zegt zij: *'Denk maar niet dat je van die Chinezen iets te horen krijgt, het is een gesloten gemeenschap, ze kunnen elkaar maken en breken'*.

Naast de omwonenden en nabij gelegen ondernemers, is ook gesproken met medewerkers van de kapsalons en massagesalons. Er leek sprake te zijn van een aanzienlijke (mogelijk geveinsde) taalbarrière, waardoor het niet mogelijk bleek om door te vragen. Er werd afwijzend of niet-begrijpend gereageerd op de vragen over mogelijke prostitutie of de onderzoekers werden vriendelijk de deur gewezen. Wij hebben dan ook niet kunnen spreken met Chinese of Thaise dames die als prostituee werken in massagesalons of kapsalons. Enkel op basis van de internetsearch schatten wij in dat het aantal vrouwen werkzaam in de escort minimaal 75 prostituees betreft. Er zijn geen cijfers bekend over het aantal vrouwen werkzaam in de niet-vergunde massagesalons of kapsalons.

4.1.3 Gedwongen prostitutie

Alle geïnterviewden geven aan dat zij vermoeden, dan wel er van overtuigd te zijn, dat een groep vrouwen gedwongen werkzaam is binnen een van de bovenstaande prostitutievarianten. Het vermoeden is dat zij onder dwang werken en/of slachtoffer zijn van mensenhandel. *‘Deze vrouwen worden opgesloten in een huis en werken non-stop achter elkaar’*, aldus één van de verborgen prostituees. Ook de practitioners geven aan dat er een groep vrouwen in Utrecht werkzaam is die onder dwang werkt. *‘In een garagebox of gewoon bij iemand thuis komen mannen, vaak vrienden van vrienden van de loverboy, langs om met het meisje seks te hebben. Het meisje krijgt hier vaak helemaal niks voor.’*

Aantallen kunnen of willen de practitioners niet geven; *‘Het blijft gokken’*, of *‘Er is een te groot dark number, ik wil me daar niet aan wagen’*. Het vermoeden van sommige practitioners is dat binnen de groep van gedwongen prostitutie de vrouwen vooral afkomstig zijn uit Nigeria, Thailand en China. Dit vermoeden konden wij noch bevestigen noch ontkrachten, aangezien wij geen vrouwen uit deze landen hebben gesproken en het feit dat de geïnterviewde verborgen prostituees hier ook geen informatie over hadden.

Uit enkele beschrijvingen op internetfora van klanten over prostituees die thuis ontvangen, komen in sommige gevallen signalen van dwang naar voren. Zo verkeren vrouwen bijvoorbeeld onder invloed van (soft)drugs of hebben tatoeages met de naam van hun vriend op hun lichaam. Een klant beschrijft op een website:

Gisteren een uurtje naar (...) gegaan. aardige meid van 21 jaar. Ontvangt aan de rand van de binnenstad in Utrecht. Bij binnenkomst was zij stoned, maar toch een erg leuke meid. Mooi figuur.... Na een drankje naar de slaapkamer gegaan ze bleef passief op bed liggen en toonde totaal geen initiatief. Ze heeft een tattoo van dr vriendje op dr lijf. ik kreeg het vermoeden dat ze het vooral voor hem doet.. Maar dat kan ik niet hard maken... (bron: www.hookers.nl)

Bij sommige advertenties ontstaat bij de onderzoekers ook het vermoeden van dwang. Het is vaak de combinatie van punten die in de advertentie tekst worden genoemd, bijvoorbeeld de expliciete vermelding *‘mijn vriend neemt de telefoon*

op', of 'ik wil alles met je doen, ook zonder condoom'. Veelal is de vergoeding in vergelijking met andere advertenties ook lager. Dit zijn kenmerken van werksituaties zoals die niet gelden voor een mondige Nederlandse prostituee, zoals genoemd in de Memorie van Toelichting bij de opheffing van het bordeelverbod. Wij hebben gedurende het onderzoek geen vrouwen gesproken die aangaven onder dwang te werken. We hebben hier ook, voor zover zichtbaar, geen signalen van opgevangen.

4.1.4 Vergunde clubs, privéhuizen en massagesalons

Tot slot werkt een deel van de verborgen prostituees in een vergunde club, privéhuis of massagesalon. In Utrecht zijn in totaal vijf vergunningen verleend aan één club, drie privéhuizen en één massagesalon. In principe dient elke exploitant bij de vergunningaanvraag aan te geven hoeveel vrouwen binnen de inrichting werkzaam zullen zijn. Dit aantal wordt vervolgens vastgelegd in de vergunning. In de praktijk blijkt echter dat dit aantal niet altijd overeenkomt met de werkelijkheid, mede gezien het dynamische karakter van de bedrijven en het wisselende aanbod (Goderie, 2007). Zo kunnen er dus naast het aantal reguliere prostituees dat in de vergunning staat vermeld meer of eventueel minder prostituees werkzaam zijn binnen de inrichting.

Dit beeld wordt bevestigd door de gastvrouwen en exploitanten die wij hebben geïnterviewd: *'Het verloop onder de vrouwen is groot, ze komen soms een paar maanden en gaan dan weer weg en zie je ze nooit meer'*. Op basis van observaties in de club, privéhuizen en massagesalon, alsmede interviews met de practitioners en de verschillende verborgen prostituees en gastvrouwen werkzaam in de club, privéhuizen en massagesalon, schatten wij het aantal verborgen prostituees dat werkzaam is in een club op ongeveer 15, in de privéhuizen rond de 25-30 en in de massagesalon op minimaal 6. Dit maakt een totaal van circa 50 verborgen prostituees werkzaam in de vergunde club, privéhuizen en massagesalon. Dit aantal komt overeen met een eerder uitgevoerd onderzoek door Regioplan naar het Utrechtse prostitutiebeleid (Hekker & Hissel, 2008).

Respondenten geven aan dat er weinig tot geen illegale prostituees werkzaam zijn in de clubs, privéhuizen of massagesalons. De gastvrouwen en exploitanten zeggen geen illegaal werkende vrouwen in dienst te hebben. Een gastvrouw: *'Al mijn meiden zijn legaal, ik werk niet met illegalen. Daar krijg ik alleen maar gezeik mee.'* Ook de practitioners geven aan dat zij verwachten dat er binnen de vergunde clubs, privé huizen en massagesalons weinig illegale prostituees zullen werken. *'Exploitanten of eigenaren zullen gek zijn om een meisje dat illegaal is in dienst te nemen. Dan kunnen ze gelijk hun tent sluiten'*.

4.1.5 Samenvatting aard en omvang

Uit de beschrijving van de kenmerken blijkt dat er grote verschillen tussen de prostitutievarianten. Allereerst blijkt uit een analyse van internetadvertenties dat het vooral gaat om vrouwen van Nederlandse afkomst die thuis klanten ontvangen. Een deel van de vrouwen plaatst meerdere advertenties. In de onderzoeksperiode

betraf het ongeveer 50 unieke vrouwen die via Internet adverteerden voor thuisontvangst. Ook vrouwen die in de vergunde sector werken zoals op het Zandpad of in een seksinrichting, ontvangen soms vaste klanten daarnaast thuis.

In Utrecht zijn minimaal drie escortbureaus actief met gemiddeld 25 vrouwen per bureau. De escortprostitutie beperkt zich niet tot goedkopere of juist de duurdere hotels; uit de observaties en gesprekken met prostitutiekenners bleek dat prostitutie in alle hotelklassen voorkomt. Vrijwel altijd staan de hotelmedewerkers (mogelijke) prostitutie oogluikend toe.

In Utrecht zijn minimaal twee niet-vergunde massagesalons actief in de prostitutie. Daarnaast zijn vanuit de prostitutiekenners en practitioners diverse signalen gekomen die wezen op Chinese en Thaise kapsalons waar mogelijk seksuele handelingen werden verricht. Verder zijn er geen signalen van gedwongen prostitutie naar voren gekomen uit gesprekken en observaties. Het bleek niet mogelijk inzicht te krijgen in de omvang van de massagesalons, kapsalons en van gedwongen prostitutie.

Op basis van de opgedane indrukken is het niet mogelijk om tot een gedegen schatting te komen van de totale omvang van de verborgen prostitutie in Utrecht en de omvang per prostitutievariant. De meest recente schatting van de omvang van de verborgen prostitutie in Utrecht, is afkomstig uit een onderzoek naar het Utrechtse prostitutiebeleid door Regioplan. Het aantal verborgen prostituees werd hier geschat tussen de minimaal 200 en 300, waarvan een groot deel mannen (Hekker & Hissel, 2008).

4.2 *Kenmerken verborgen prostituees*

‘Prostituees zijn er in alle soorten en maten; jong en oud, dik en dun, blank en donker en ga zo maar door’, aldus één van de verborgen prostituees. Dit diverse beeld komt ook naar voren uit het verzamelde materiaal en de ervaringen van de onderzoekers. Op basis van de verzamelde gegevens kan wel meer inzicht worden verkregen omtrent een aantal kenmerken van de groep verborgen prostituees. In deze paragraaf worden onder meer de kenmerken leeftijd, nationaliteit, sociale kenmerken en welzijn en gezondheid beschreven. Indien mogelijk wordt er tevens onderscheid gemaakt per prostitutievariant.

4.2.1 *Leeftijd*

De leeftijden van de vrouwen loopt sterk uiteen. De jongste verborgen prostituee die heeft meegewerkt aan een interview is 19 jaar en de oudste 51 jaar.⁶ De leeftijden van de groep prostituees die thuis werken lopen het meest uiteen. De

6 We gaan hierbij uit van de leeftijd zoals aangegeven door de geïnterviewde verborgen prostituees.

150 bestudeerde advertenties zijn afkomstig van vrouwen van 18 jaar oud tot 55-plus.⁷ De geïnterviewde practitioners, prostitutiekenners en verborgen prostituees geven aan dat er binnen de groep van thuiswerkers een grote groep vrouwen is van middelbare leeftijd is: *‘Deze vrouwen hebben vaak vroeger al in de prostitutie gewerkt en werken nu wanneer het hun uit komt thuis’*.

Zo ook de 51-jarige Menny, die na jaren op de Baan (Europalaan) te hebben gewerkt, vier jaar geleden besloot thuis te werken; *‘Het werken op de Baan trok ik fysiek niet meer, het was gewoon te zwaar. Ik ontvang nu klanten thuis. Niet elke dag hoor, maar zo af en toe en dat bevalt prima. Ik ken wel meer vrouwen van de Baan die daar zijn gestopt en nu thuis klanten ontvangen’*, aldus Menny. Ook in de vergunde club en privéhuizen zijn vrouwen van verschillende leeftijden werkzaam, oplopend tot 65 jaar. Een gastvrouw zegt hierover: *‘We hebben hier van alles wat, het begint bij twintig tot middelbare leeftijd. Iedere leeftijd heeft zijn charme’*. Sommige prostituees werken al vanaf zeer jonge leeftijd in de prostitutie, volgens een gastvrouw zijn dit vaker Oost-Europese vrouwen: *‘Er werkt bij ons ook een meid van 19. Zij heeft er al een hele carrière opzitten, Zandpad, escort en noem maar op. Zij was vast en zeker jonger dan 18 toen zij begon’*. Uit de interviews met de gastvrouw en de verborgen prostituees werkzaam in de vergunde massagesalon komt naar voren dat de verborgen prostituees die daar werken tussen de 27 en 37 jaar oud zijn.

Volgens verschillende respondenten zijn de vrouwen werkzaam in de (niet) vergunde escort over het algemeen het jongst. *‘Toen ik zelf nog in de escort werkte was er een vrouw van 30, zij werd echt gezien als de oma’*, aldus Steffie. Dit beeld wordt bevestigd door de internetanalyse. Verschillende websites van escortbureaus uit regio Utrecht zijn bekeken. Op de sites staan bij de vrouwen foto’s en een korte beschrijving. Voor wat betreft leeftijd gaat het om vrouwen tussen 18 en 26 jaar; met gemiddelde leeftijd van ongeveer 22 jaar.⁸

4.2.2 Nationaliteit

De nationaliteit van de vrouwen loopt uiteen. De geïnterviewde verborgen prostituees hebben een Nederlandse, Surinaamse, Griekse, Bulgaarse, Poolse en Antilliaanse etniciteit. In de advertentie- en Internetanalyse kwamen overige nationaliteiten naar voren, zoals Turks, Spaans, Italiaans en Duits. Tijdens de observaties en bezoeken aan seksinrichtingen bleken ook Aziatische vrouwen (kapsalons, niet-vergunde massagesalons) en een Marokkaanse vrouw (privéhuizen) aanwezig. De Aziatische vrouwen die in kapsalons of massagesalons werkten waar mogelijk seksuele handelingen werden verricht, bleken niet benaderbaar voor het onder-

7 Indien de leeftijd in de advertentie stond vermeld hebben we deze genoteerd en gaan er vanuit dat dit de correcte leeftijd is, dit kunnen wij echter niet met zekerheid stellen.

8 We gaan er hierbij van uit dat de leeftijd die bij de foto staat overeenkomt met de daadwerkelijke leeftijd van de desbetreffende vrouw. Het is echter ook mogelijk dat de genoemde leeftijd niet op waarheid berust.

zoek; de enkele Marokkaanse dame aanwezig in een ontvangstkamer van een privéhuis wilde niet meewerken juist omdat zij van Marokkaanse afkomst was.

Een practitioner heeft bovendien aangegeven dat de Turkse en Marokkaanse verborgen prostituees zichzelf niet zien als prostituee en zich in een afzonderlijk circuit bevinden. Alleen door een langdurige tijdsinvestering en het opbouwen van vertrouwen is het volgens deze practitioner mogelijk om deze groep te bereiken. Volgens de practitioner is er sprake van een groeiend circuit van Marokkaanse en Turkse prostituees in Utrecht. Deze vrouwen zijn vooral werkzaam op openbare plaatsen, zoals theehuizen en winkelcentra. De vrouwen hebben soms korte relaties met meerdere mannen tegelijkertijd en laten zich tijdelijk onderhouden in ruil voor seks. De vrouwen zien zichzelf doorgaans niet als prostituee en staan afwijzend tegen het ontvangen van professionele hulp.

Tussen verschillende prostitutievarianten blijkt er een divers beeld te bestaan voor wat betreft nationaliteit. Zo blijkt uit de advertentieanalyse dat de thuiswerkers met een internetadvertentie in ieder geval in de Nederlandse taal een advertentie kunnen (laten) plaatsen. Dit doet vermoeden dat zij zelf doorgaans de Nederlandse taal machtig zijn en mogelijk ook een Nederlandse nationaliteit hebben. Opvallend is dat bij een aantal advertenties de vrouwen expliciet hun niet-Nederlandse afkomst vermelden.

Voorbeeld advertenties thuiswerkers niet Nederlandse afkomst:

Hoi heren ben een super geile turkse sex bom dus heb je zin om mij te komen blussen geef mij dan een belletje om een afspraakje te maken..... (bron: www.kinky.nl)

Zwoele latina uit regio Utrecht. Ik zoek mannen die willen relaxen en zich willen vermaken met deze latina. Ik doe lekker pijpen en neuken voor 150 EUR per uur of 80 per half uur. Ik ben beschikbaar tussen 10:00 en 16:00 uur. Ik wacht op jouw..... (bron: www.kinky.nl)

Heren ik ben, geile sexy griekse sex verslaafde ik ontvang elke dag in eigen woning in utrecht ben 24 uur beschikbaar ik vraag voor een half uur 100 euro en 150 euro voor een uur inclusief al mijn mogelijkheden je kan me bellen voor een afspraakje op ... met nummer weergave anders neem ik niet op xxx (bron: www.kinky.nl)

Ook in clubs en massagesalons werken voornamelijk Nederlandse vrouwen, zo blijkt uit de interviews en observaties. In de privéhuisen loopt de nationaliteit van de vrouwen meer uiteen. Bovendien is er volgens een gastvrouw veel verloop: *‘Een paar maanden geleden werkten hier nog voornamelijk vrouwen uit het Oostblok,*

volgende maand kunnen dit ook gewoon Nederlandse vrouwen zijn. Er valt niet veel over de herkomst van de vrouwen te zeggen, dit kan verschillen per maand'. De vrouwen werkzaam in de privéhuizen spreken niet allemaal Nederlands. Het merendeel van deze vrouwen spreekt wel (gebrekkig) Engels.

Opvallend is dat in de escortbranche het aantal vrouwen van Nederlandse afkomst beperkt is. Na bestudering van enkele websites van de verschillende escortbureaus blijkt dat de vrouwen voornamelijk uit Zuid- of Oost Europa afkomstig zijn. De escortbureaus hebben meestal gemiddeld circa 25 vrouwen in dienst, waarvan slechts enkele vrouwen Nederlands spreken.⁹ De vrouwen spreken hoofdzakelijk Engels, Spaans, Duits of Italiaans. Dit suggereert dat deze vrouwen van niet-Nederlandse afkomst zijn.

Dit beeld wordt bevestigd door verschillende verborgen prostituees, zoals Sheila: *'Je ziet binnen de escort voornamelijk Oost-Europese meiden, ze spreken vaak geen woord Nederlands of Engels'. Ook Steffie, voorheen escortdame, nu thuiswerker, bevestigt dat er voornamelijk vrouwen uit het Oostblok in de escort werken; 'In de gewone escort zie je alleen maar van die Oostblok meiden. Ze spreken geen woord Nederlands, kunnen alleen 'da' zeggen. In de high class escort waar ik werkte, zie je deze meiden niet. Er wordt dan wel meer van je verwacht, je moet ook een praatje kunnen maken met een klant. De meeste meiden zijn dan ook Nederlands'.*

4.2.3 Achtergrond en leefsituatie

De geïnterviewde verborgen prostituees zijn grofweg in te delen in twee groepen: gescheiden vrouwen met kinderen en jongere vrouwen (tot circa 23 jaar) zonder kinderen. De laatste groep is relatief kort in de prostitutie werkzaam. De jonge vrouwen onderscheiden zich door een andere mentaliteit, professionaliteit en beleefdheid. Zo stelt een gastvrouw dat zij liever geen jonge vrouwen laat werken in haar seksinrichting, omdat zij daar slechte ervaringen mee heeft. De jonge vrouwen zijn volgens haar vaak te laat en zijn brutaal wanneer zij door haar worden aangesproken op ongewenst gedrag.

De jonge groep is volgens verborgen prostituee Sheila meer gericht op het snel verdienen van geld. Volgens haar maakt deze nieuwe generatie daardoor sneller de stap naar prostitutie als manier om dit te realiseren: *'Ze weten niet waar ze mee bezig zijn'*. Nadeel hiervan is dat de jonge vrouwen soms niet weten hoe zij klantgericht moeten zijn en hoe ze zich moeten gedragen. Hierdoor bestaat een risico op ontevreden klanten; bijvoorbeeld wanneer klanten voor een uur betalen maar na een kwartier weer buiten staan. Dit is geen goede reclame voor het bedrijf.

Ook kan het feit dat de stap naar prostitutie relatief ondoordacht was er volgens Sheila toe leiden dat deze vrouwen niet zijn voorbereid op de praktijk en psychische klachten krijgen. Eén van de prostitutiekenners zegt: *'Ik zie jonge meiden met*

⁹ Op de website staat bij de foto van de vrouwen vermeld welke talen zij spreken.

dollartekens in hun ogen, ze willen alleen maar meer, meer, meer. Ze lopen elkaar op te fokken met hoeveel ze verdienen en wat ze allemaal kunnen kopen. Ze helpen elkaar de vernieling in. Uiteindelijk gaan die meiden ook hun eigen grenzen over. Ze doen dan toch anaal of zelfs zonder condoom als dat meer verdient. Het geld maakt ze kapot'.

Niet alleen voor de jonge vrouwen geldt dat geld de belangrijkste drijfveer is om in de prostitutie te werken, dit geldt zeker net zo sterk voor de oudere vrouwen (zie ook paragraaf 3.3.1 over financiële problematiek). Bij deze groep is de overweging om in de prostitutie te werken vaker ingegeven door schulden of verminderde inkomsten als gevolg van een echtscheiding of het verbreken van een relatie.

Van de geïnterviewde verborgen prostituees hebben twee een vaste relatie. Beide partners zijn op de hoogte van de werkzaamheden van hun vrouw. De verborgen prostituees wonen, al dan niet met hun kinderen, in Utrecht of in de Randstad. De prostituees die buiten Utrecht wonen hebben hier bewust voor gekozen. *'Ik wil niet werken in de stad waar ik ook woon, het risico om bekenden tegen te komen is veel te groot'*, noemen de prostituees als belangrijkste reden om buiten Utrecht te wonen. Ook een aantal van de geïnterviewde vergunde prostituees werkzaam op de Baan of op het Zandpad geven aan bewust niet te wonen in Utrecht, omdat zij geen bekenden of klanten willen tegenkomen. *'Ik wil echt niet als ik aan het winkelen ben één van de kerels tegen komen die ik de dag ervoor nog gezien heb. Ik vind dat ongemakkelijk'*, aldus één van de prostituees werkzaam op de Baan.

Kenmerkend is dat het merendeel van de verborgen prostituees hun werk voor hun omgeving verborgen houdt. De vrouwen leven in twee werelden. Zo ook Hetty, een 42-jarige vrouw die sinds haar 26ste in de prostitutie werkt: *'Ik leid al 16 jaar een dubbelleven. Ik heb twee zoons, zij weten niet dat ik dit werk doe. Ik werk ook bewust buiten mijn eigen woonplaats, je weet nooit wie je tegen kan komen. Zodra ik de deur hier dicht doe ben ik weer mezelf en vooral moeder voor mijn zoons'*.

De 51-jarige thuiswerker Menny werkt al geruime tijd in de prostitutie en haar omgeving is hier niet van op de hoogte: *'Ik werk al zo lang in de prostitutie, toen ik begon was het een manier om snel geld te verdienen om mijn studie te betalen. De studie heb ik alleen nooit meer afgemaakt. Ik heb inmiddels twee volwassen kinderen, zij weten van niks. Ik ga het ze ook nooit vertellen. Ik ben hun moeder en ook oma van mijn kleinkinderen. Al is het soms wel lastig om mijn werk verborgen te houden. Laatst kwam mijn kleinkind met mijn dochter op bezoek. Die kleine was in mijn slaapkamer aan het spelen en kwam opeens aanzetten met condooms. Toen zei ik dat dat grote mensen ballonnen waren en heb ze snel afgepakt. Je zag mijn dochter toen wel raar kijken, 'heeft mijn moeder seks?'. Ze moest eens weten. We hebben er niet verder over gesproken'*.

De 27-jarige Sandra en de 26-jarige Romy, beiden gescheiden en moeder van jonge kinderen, werken voor de buitenwereld in de horeca. *'Ik heb vier kleine kinderen, hun juf ziet me aankomen als ik vertel wat voor werk ik doe. Dan heb ik gelijk Jeugdzorg op de stoep staan'*, stelt Sandra. Ook Romy houdt haar werk

geheim: *‘Als mijn ex erachter komt dat ik in de prostitutie werk, dan gaat hij dat tegen mij gebruiken en weet ik zeker dat ik mijn kinderen niet meer zie.’* Een aantal van de vrouwen geeft aan dat een select groepje mensen uit hun directe omgeving weten van hun werkzaamheden. Steffie (thuiswerker): *‘Ik heb wel een aantal goede vrienden die weten wat voor werk ik doe. Ik heb nu eenmaal dure kleding, een mooie auto en leef een luxe leventje. Vervolgens ben ik overdag veel vrij, dus 1 plus 1 is 2, zij zijn ook niet achterlijk. Maar ik wil het niet aan de grote klok hangen hoor. Mijn familie weet ook van niks’.* Ook Tanja, een 26-jarige verborgen prostituee, heeft enkele vriendinnen die weten van haar werk als prostituee: *‘Deze meiden ken ik eigenlijk ook weer uit het circuit. Dus bij hun kan ik wel mezelf zijn en hoef ik geen toneelstuk op te voeren. Dat is soms wel fijn. Mijn familie en kennissen weten allemaal van niks’.* Romy heeft het aan een aantal vriendinnen verteld over haar werk; *‘Ik had het niet moeten vertellen, ze vinden dat ik dit werk niet kan doen omdat ik kinderen heb. Ze vinden me dan ook een slechte moeder’.* Enkele practitioners herkennen dat de vrouwen een dubbelleven leiden.

4.2.4 Samenvatting kenmerken verborgen prostituees

De leeftijden van de verborgen prostituees werkzaam in de verschillende prostitutievarianten lopen uiteen van 18 tot 55+. Het blijkt dat voornamelijk de ‘oudere’ prostituees thuis werken en de prostituees tot 26 jaar vooral in de escortbranche. Binnen de overige varianten is geen duidelijke leeftijdscategorie naar voren gekomen.

Op basis van de verzamelde data kan worden geconcludeerd dat prostituees met verschillende nationaliteiten werkzaam zijn in de prostitutievarianten. Vrouwen van Nederlandse afkomst zijn (licht) oververtegenwoordigd onder de thuiswerkers en in de clubs en massagesalons. In de escortbranche werken voornamelijk vrouwen uit Zuid- of Oost-Europa. In de privéhuizen lopen de nationaliteiten sterker uiteen en is er bovendien verloop. Opvallend is tevens dat we gedurende het onderzoek niet of nauwelijks vrouwen van Afrikaanse, Zuid-Amerikaanse en Aziatische afkomst zijn tegengekomen.

De groep verborgen prostituees bestaat zowel uit jonge meiden die aangetrokken worden door het ‘snel geld verdienen’, als alleenstaande moeders of gescheiden vrouwen die veelal in de prostitutie terecht komen omdat zij op deze manier hun financiële problemen denken te kunnen oplossen. De directe omgeving is doorgaans niet op de hoogte van de werkzaamheden in de prostitutie, uit angst om bijvoorbeeld de kinderen kwijt te raken, of uit schaamte wordt het werk verborgen gehouden. Veel vrouwen leven dan ook in twee werelden, wat voor hen zeer mentaal belastend kan zijn.

4.3 *Vragen, problemen en hulpbehoefte*

De geïnterviewde verborgen prostituees kampen met verschillende vragen en problemen. Deze kunnen praktisch van aard zijn, maar ook te maken hebben met de lichamelijke of geestelijke gezondheid. Daarnaast signaleren zij meer algemeen geldende problemen of hulpvragen binnen een prostitutievariant of de gehele sector. Daarnaast hebben wij ook de prostitutiekenners en de professionals gevraagd met welke hulpvragen de verborgen prostituees kampen. In deze paragraaf worden de verschillende vragen en/of problemen uiteengezet.

4.3.1 *Financiële problematiek*

De meerderheid van de geïnterviewde verborgen prostituees heeft financiële problemen. Veel vrouwen hebben schulden en zien de prostitutie als een in hun ogen gemakkelijke manier om (snel) geld te verdienen. Verborgene prostituee Hetty: *'Ik had veel schulden en zag prostitutie als een tijdelijke oplossing om mijn schulden af te betalen, inmiddels zit ik alweer 16 jaar in de prostitutie en de schulden zijn er nog steeds.'* Ook de 23-jarige Ramona begon in de prostitutie om haar schulden af te betalen: *'Via een vriendin ben ik in dit wereldje gerold. Ik had schulden en had geld nodig om mijn schuld af te lossen. Nu doe ik het alleen nog voor het geld. Ik vind het werk echt niet leuk, maar ik verdien er goed mee en blijf het daarom nog even doen. Ik ben ook gestopt met mijn studie, dus tja, ik moet wat...'*

Geld is dan ook voor de vrouwen de belangrijkste drijfveer om binnen de prostitutie te gaan werken. *'Prostitutie is nu eenmaal dé manier om in korte tijd veel geld te verdienen'*, aldus Maria, een niet-Nederlandse prostituee en moeder van een dochter. Tijdens de gesprekken met de prostituees, verborgen en niet-verborgen, wordt het argument van 'snel geld verdienen' veelvuldig genoemd als reden om in de prostitutie te gaan werken. *'Het vele geld verdienen wordt iets eigens. Als ik mijn schulden heb afgelost dan zou ik wel 'gewoon' werk willen doen. Maar ik zal dit werk er waarschijnlijk altijd voor enkele dagen naast blijven doen, gewoon omdat het zo goed verdient en ik dan een extraatje heb'*, aldus Sandra. Veel van de geïnterviewde verborgen prostituees hebben geen opleiding afgerond en zien hun kansen op een (goed) betaalde baan op de reguliere arbeidsmarkt somber in. De 21-jarige Dolores: *'Ik kan achter de kassa gaan zitten, maar dan moet ik twee keer zoveel uur werken dan ik nu doe en dan verdien ik echt een heel weinig'*.

Ook de practitioners menen dat geld vaak een belangrijke drijfveer is om in de prostitutie te gaan werken. *'Ze zeggen in het begin dat het tijdelijk is om hun schuld af te betalen, of om bijvoorbeeld een dure aankoop te bekostigen. Uiteindelijk raken ze gewend aan het geld en kunnen ze niet meer stoppen en maken er zelfs alleen maar schulden bij. Ze komen dan in een vicieuze cirkel terecht, waar ze niet meer uitkomen'*, aldus een van de practitioners. Dat prostituees aan het geld gewend raken, wordt door een aantal prostituees bevestigd; *'Als je eenmaal aan*

het grote geld geroken heb, dan kan je niet anders. Je zicht op geld is compleet verstoord', aldus de thuiswerkende Steffie. 'Ik heb wel eens op een blauwe maandag in een kroeg gewerkt. Dat was echt heel hard werken en mocht ik om 6 uur 's ochtends ook nog de wc's schoonmaken. Na een hele nacht te hebben gewerkt ging ik met €80,- naar huis. Dat was gelijk de eerste en laatste keer', vervolgt Steffie.

4.3.2 Praktische vragen

De meerderheid van de geïnterviewde verborgen prostituees heeft vooral vragen of problemen van praktisch aard, op de terreinen verzekeringen, financiën, belastingen en wonen. De vrouwen lopen vaak tegen de beperkingen aan die hun beroep met zich meebrengt; zij zijn vaak niet verzekerd en kunnen geen hypotheek of lening krijgen.

Sandra, moeder van vier kinderen, vertelt: *'Na mijn scheiding heb ik zoveel gezeik gehad. Ik moest een nieuw huis vinden, maar kreeg geen hypotheek omdat ik geen werkgeversverklaring kon laten zien en wisselende inkomsten heb. Ook weet ik nu nog steeds niet wat er gebeurt als ik om wat voor reden dan ook niet meer kan werken. Ik krijg dan volgens mij geen uitkering ofzo. Ik zou hier wel wat over willen weten, ik maak me er veel zorgen over. Ik heb vier kids die moeten toch te eten krijgen'.*

Ook de 26-jarige moeder Romy ervaart soortgelijke problemen: *'Ik heb nu wel wat gespaard en zou graag een groter flatje willen, het liefst kopen. Maar dat gaat niet. Ik verdien genoeg, werk in de vergunde prostitutie, dus doe niks illegaals. Maar een hypotheek krijg ik niet'.* Steffie, werkzaam als thuiswerker, heeft de hoop op een koopwoning opgegeven: *'Ik zou met wat ik verdien makkelijk een huis kunnen kopen, maar een hypotheek kan ik vergeten. Ik heb me er inmiddels bij neergelegd dat ik voorlopig nog vast zit aan mijn 50m2 appartementje'.* De jonge Ramona en Dolores geven naar eigen zeggen aan niets te begrijpen van hun financiën en de belastingen; *'Je kunt niet zomaar je geld op je spaarrekening storten en je moet ook nog geld op je betaalrekening hebben zodat je je vaste lasten kan betalen. En dan moet je ook opletten dat je niet in een hogere belasting-schijf komt. Je moet alles zo goed in de gaten houden, ik word er knettergek van. Als ik daar nou eens hulp bij zou krijgen, dat zou mij veel stress schelen'.*

Beide Bulgaarse prostituees hebben vooral vragen over verzekeringen. De vrouwen geven aan niet verzekerd te zijn. In geval van klachten bezoeken ze een arts die zij contant €50,- per consult betalen. Ze weten niet of en hoe zij zich moeten verzekeren. Daarnaast zijn zij de Nederlandse taal naar eigen zeggen onvoldoende machtig om dit zelf uit te kunnen zoeken.

De geïnterviewde gastvrouwen vertellen dat de vrouwen die bij hen werkzaam zijn diverse vragen hebben: *'Je ziet vaak aan de meiden dat ze stress hebben. Ze kunnen geen woning vinden, weten niet waar ze aan toe zijn als ze bijvoorbeeld een been breken of lopen tegen gesloten deuren bij banken en verzekeringen. Het zou fijn zijn als ze ergens terecht kunnen met hun vragen. Ik weet de antwoorden ook niet.'.* Ook volgens enkele practitioners lopen de vrouwen tegen problemen aan:

‘Enerzijds doen we net of het een gewoon beroep is, maar tegelijkertijd ondervinden de prostituees wel degelijk belemmeringen van dit beroep’, aldus een van de practitioners.

Op basis van onze bevindingen merken we echter wel een verschil tussen de vrouwen die in de vergunde clubs, massagesalons of privéhuizen werken en de vrouwen die thuis ontvangen, aan het Zandpad of Europalaan werken en de escortdames. De eerste groep lijkt meer zelfredzaam en hebben vaak meer structuur in hun leven. Zij plannen van te voren hun werktijden, gaan naar de seksinrichting om hun werk te doen en ontvangen een loonstrook thuis. Zij wekken de indruk hun werk en privéleven beter gescheiden te kunnen houden.

4.3.3 Vragen omtrent (omgang met) kinderen

De verborgen prostituees met kinderen hebben naast bovengenoemde problemen ook regelmatig vragen en/of problemen omtrent de omgang met hun kinderen. Vooral de voogdij roept problemen op. De ex-partners weten veelal niet dat de vrouwen werkzaam zijn in de prostitutie. Dit willen de vrouwen ook zo houden; ze zijn bang de voogdij over hun kinderen te verliezen. *‘Ik weet zeker dat ik mijn kinderen zou kwijt raken als mijn ex erachter komt wat voor werk ik doe. Ik heb het daarom al die jaren verzwegen voor iedereen. Puur uit angst om mijn kinderen te verliezen’,* aldus Menny. De vrouwen zijn in de veronderstelling dat Bureau Jeugdzorg de Raad voor de Kinderbescherming informeert indien zij erachter komen dat moeder werkzaam is binnen de prostitutie. *‘Als Bureau Jeugdzorg erachter komt dat ik in de prostitutie werk, dan ben ik mijn kinderen direct kwijt. Dat weet ik zeker. Ik heb het gezien bij een vriendin. Ik ben echt een goede moeder, maar je wordt door dit werk in een hoekje gedrukt en krijgt een stempel’,* aldus Hetty, moeder van 2 kinderen. Het dochttertje van de verslaafde thuiswerkende prostituee Mona is uit huis geplaatst en woont bij haar schoonouders. Mona heeft er inmiddels vrede mee: *‘Eigenlijk is dit wel de beste oplossing, ik kon niet meer goed voor haar zorgen en nu zie ik haar alsnog bij mijn schoonouders’.*

4.3.4 Welzijn en gezondheid

Het merendeel van de verborgen prostituees laat zich regelmatig testen op SOA's. Maar het laten testen zorgt bij sommigen voor problemen. Steffie stelt: *‘Ik weet dat ik me regelmatig moet laten testen, ik doe het wel veilig hoor. Maar ik wil niet naar mijn huisarts, want mijn ouders komen bij dezelfde huisarts. Dus heb ik me al een tijdje niet laten testen’.* Romy geeft aan: *‘Toen ik laatst weer naar de huisarts ging voor een SOA-test zei hij: ‘ben je er alweer?’, het was drie maanden geleden toen ik voor het laatst een test had gedaan. Ik voelde me zo bezwaard. Ik ben daarna niet meer gegaan’.* De gastvrouwen van de verschillende seksinrichtingen vertellen dat sommige prostituees ook naar hen toe komen met vragen over waar zij een SOA-test kunnen laten doen. De gastvrouwen verwijzen dan naar de GG&GD of naar hun huisarts.

Naast lichamelijke klachten, hebben vrouwen werkzaam binnen de (verborgen) prostitutie tevens regelmatig psychische problemen, blijkt uit de gesprekken met practitioners, prostitutiekenners en de prostituees. Een gastvrouw stelt: *'Je gaat echt niet zomaar in de prostitutie werken, er is dan toch wel iets mis met je hoor'*. Een practitioner stelt: *'De vrouwen hebben meestal wel een nare jeugd of andere problemen gehad'*.

Het merendeel van de geïnterviewde (verborgen) prostituees geven aan zelf ook problemen te hebben (gehad). Deze problemen hebben voornamelijk te maken met hun verleden: *'Iedereen draagt een rugzak met zich mee die dit werk doet, de een groter dan de ander, maar allemaal hebben ze shit meegemaakt.'* En: *'Ik wil niet zeggen dat ik een ongelukkige jeugd heb gehad, maar mijn vader is overleden toen ik puber was en daardoor heeft het hele gezin een tik gehad en daar ben ik eigenlijk nooit goed van hersteld. Ik denk ook dat daardoor de behoefte van aandacht van oudere mannen komt'*, aldus Steffie. Sandra is er van overtuigd dat er een 'steekje bij je los moet zitten', wanneer je ervoor kiest om in de prostitutie te werken: *'Je kan dit werk eigenlijk alleen doen als er een steekje bij je los zit. Jullie [tegen de onderzoekers] kunnen dit nooit doen. Je moet je kunnen afsluiten en het niet persoonlijk maken. Dit lukt eigenlijk alleen als je iets hebt meegemaakt waardoor je dat kan, of je bent gewoon al gek van jezelf'*.

Bijna alle geïnterviewde verborgen prostituees geven aan dat dit soort werk vooral geestelijk zwaar is. *'Soms voel je je zo vies, dan kan je wel onder de douche gaan staan, maar dat helpt alleen letterlijk. Geestelijk moet je het ook nog kunnen verwerken. Dat is soms lastig. Als je geen psychische problemen had, dan krijg je het wel door het werk'*, aldus de ervaren Menny. Daarnaast noemen de vrouwen nog het leven in twee werelden als mentaal belastend. De onderzoekers kregen bij enkele van de verborgen prostituees de indruk dat zij het psychisch behoorlijk zwaar hadden. De vrouwen maakten een terneergeslagen indruk, leken de moed te hebben opgegeven en geen uitweg meer te zien.

Bijna alle verborgen prostituees, met uitzondering van enkelen werkzaam in een club, geven aan het praten over het werk en over andere zaken te missen. *'Ik vind het wel jammer dat ik eigenlijk niemand heb om over mijn werk te praten. Het zijn meestal maar kleine dingen die ik dan kwijt wil, maar ik kan bij niemand terecht'*, aldus Tanja. De thuiswerkende Steffie liep hier ook tegen aan: *'Ik heb wel een vriendin die weet van mijn werk, ik ben heel blij dat ik mijn ei bij haar kwijt kan. Toen ik het nog niet tegen haar had gezegd, voelde ik me af en toe zo alleen. Je moet geregeld echt even stoom af blazen en jezelf kunnen zijn'*.

De meeste verborgen prostituees die werkzaam zijn in de club geven aan wel goed bij elkaar terecht te kunnen voor een praatje. Maar het blijft ook hier vrij aan de oppervlakte. Zo zegt één van de prostituees: *'Als ik even wil praten over het werk of over iets anders, dan kan dat. Al is het wel meer voor de gezelligheid. We zijn een hechte groep, eigenlijk een soort vriendinnen'*. Een andere prostituee, ook

werkzaam in de club, zegt: *'Je merkt wel dat niemand het achterste van zijn tong laat zien. Werk en privé wordt toch wel gescheiden gehouden'*. Een gastvrouw geeft aan bewust niet teveel door te vragen als de prostituees met haar een praatje maken: *'Ik zie soms wel dat de meiden problemen hebben, maar ik wil er dan niet te veel naar vragen. Er kan zo maar een klant binnen stappen en dan zit ik met een behuilde griet. Dat kan echt niet hoor. Meestal praten we over koetjes en kalfjes en that's it'*. Eén van de prostituees uit deze seksinrichting bevestigt dit: *'Ik weet dat het niet gewaardeerd wordt om over problemen te praten, maar dat vind ik wel jammer. We praten wel hoor, maar erg oppervlakkig. Ik kan eigenlijk bij niemand terecht met mijn verhaal. Dat vind ik wel jammer'*.

Niet iedereen heeft behoefte om te praten, Maria zegt stellig; *'Ik kom hier om te werken en ga dan weer naar huis. Ik heb geen behoefte om met anderen te praten en al zeker niet over mijn of hun problemen. Ik heb ook geen problemen'*.

Omdat bijna alle verborgen prostituees hun werk geheim houden voor hun directe omgeving, kunnen zij met hun vragen en/of problemen die veelal gerelateerd zijn aan hun werk bij weinig mensen terecht. Sommigen hebben een vriendin in vertrouwen genomen of hebben een vriendin die in hetzelfde wereldje zit. Zij kunnen hun verhaal kwijt of terecht voor een praatje en geven aan dit belangrijk te vinden. Anderen hebben iemand buiten hun directe omgeving gevonden waar zij hun verhaal kwijt kunnen. Zo heeft Menny goed contact met haar huisarts; *'Ik kom bij mijn huisarts al zo lang. Ik doe elke drie maanden een SOA-test. Dus heb op een gegeven moment wel uitgelegd waarom. Als er iets is kan ik wel bij haar terecht. Dat vind ik een fijn idee. Ze vraagt ook altijd hoe het met me gaat. Maar voor een praatje pot heb ik niemand'*. Romy heeft contact bij De Waag (centrum voor ambulante forensische psychiatrie); *'Ik heb heel fijn contact met De Waag, dit was eigenlijk maar tijdelijk. Maar ik heb gevraagd of ik terug mag komen. Het is zo fijn om daar naar toe te gaan en gewoon 1,5 uur over mezelf te praten zonder dat iemand mij veroordeelt'*.

Het merendeel van de verborgen prostituees heeft echter het gevoel soms met hun ziel onder de arm te lopen omdat zij bij niemand hun verhaal kwijt kunnen. Zij geven aan wel behoefte te hebben om met iemand te kunnen praten. Ook al zijn het niet altijd 'zware' onderwerpen waar over gepraat hoeft te worden. Zo zegt Sandra; *'Gewoon even de dag doornemen, wat voor rare klanten ik nu weer had, et cetera, dat is al genoeg'*. Een aantal practitioners geeft aan dat de behoefte om een praatje te maken ook aanwezig is bij de prostituees die werken op het Zandpad of op de Europalaan. Zij verwachten dat ook prostituees die minder contact hebben met anderen uit het vak die behoeften zullen hebben: *'Je merkt echt dat vrouwen een praatje pot waarderen. Ook al gaat het even over nieuwe schoenen of maak je een opmerking over de mooie kleding die ze dragen, je ziet dat het die vrouwen goed doen. Het is belangrijk voor ze. Dat zal vast niet anders zijn voor vrouwen die werken in de verborgen prostitutie'*.

4.3.5 Concrete hulpbehoefte

Een kleine meerderheid van de verborgen prostituees geeft aan geïnteresseerd te zijn in mogelijke hulp en/of ondersteuning. Het betreft enerzijds ondersteuning bij praktische zaken, zoals verzekeringen, financiën, belastingen, et cetera. Anderzijds gaat het om meer geestelijke ondersteuning, uiteenlopend van een ‘simpel’ praatje tot meer intensieve psychologische ondersteuning. De prostituees weten niet goed bij wie ze terecht kunnen. Ook de gastvrouwen geven aan dit niet goed te weten; *‘De meiden willen graag gebruik maken van hulpverlening, alleen de zoektocht blijft moeilijk, vaak hebben vrouwen al zoveel stress in de zoektocht naar hulpverlening, dat ze het afkappen’*, aldus een gastvrouw. De verborgen prostituees zelf geven ook aan niet te weten waar ze terecht kunnen. *‘Ik heb wel eens op internet gekeken, maar daar vond ik niks. Ik zou niet weten waar ik terecht moet met mijn vragen’*.

De geïnterviewde verborgen prostituees hebben concrete ideeën over de manier waarop zij deze ondersteuning en begeleiding willen ontvangen. Dit staat beschreven in paragraaf 3.5. Tegelijkertijd is er een groep - vooral de jongere vrouwen - die aangeeft geen behoefte te hebben aan hulp of ondersteuning. Tot slot dient er nog een kanttekening worden gemaakt voor wat betreft het ontbreken van Oost-Europese vrouwen die gedwongen werken. Het is goed mogelijk dat zij specifieke hulpvragen hebben die in onderhavig onderzoek niet blijken. Uit een recent onderzoek van Kersten (2009) blijkt bijvoorbeeld dat er specifieke hulpvragen bestaan onder Bulgaarse vrouwen rondom de terugkeer naar Bulgarije.

4.3.6 Samenvatting vragen, problemen en hulpbehoefte

De vragen en problemen die de verborgen prostituees hebben, zijn enerzijds praktisch van aard. Het gaat om vragen over hypotheek, verzekering, uitkeringen, et cetera. Anderzijds spelen er vragen en problemen op het terrein van welzijn en gezondheid, bijvoorbeeld (het testen op) geslachtsziekten en fysieke klachten. Daarnaast kampen veel vrouwen met psychische problemen, voortkomend uit traumatische ervaringen uit hun jeugd of uit overige nare ervaringen opgedaan in het meer recente verleden. Tegelijkertijd zijn het juist de overlevingsmechanismen om met deze psychische problemen om te gaan, die het werk voor de vrouwen mentaal draaglijker maken. De vrouwen kunnen zich namelijk door hun verleden, naar eigen zeggen, afsluiten waardoor het werk mentaal minder zwaar wordt.

Tot slot is de mate waarin de prostituees met elkaar kunnen spreken beperkt. Dit gaat vaak niet verder dan oppervlakkigheden. Een meerderheid van de verborgen prostituees ervaart het als een gemis dat zij niet of nauwelijks kunnen praten met iemand over hun werk in de prostitutie. Dit geldt vooral voor de vrouwen die een zogenaamd ‘dubbelleven’ leiden; zij hebben immers minder personen die zij in vertrouwen kunnen nemen.

4.4 *Uitstappen*

In gesprekken met de verborgen prostituees, prostitutiekenners en practitioners is stil gestaan bij de eventuele wens om uit de prostitutie te stappen en de (on) mogelijkheden hierin. Ook is gevraagd of men vrouwen kent die zijn uitgestapt en hoe dit is verlopen. Op deze wijze hebben wij de uitstapwens en de directe en indirecte ervaringen geïnventariseerd en is meer zicht ontstaan op mogelijke knelpunten en valkuilen bij het uitstappen.

4.4.1 *Uitstapbehoefte verborgen prostituees*

Tijdens de interviews is de verborgen prostituees gevraagd hoe lang zij werkzaam willen blijven in de prostitutie. Bijna alle prostituees geven aan dat zij op een bepaald moment willen stoppen, meestal binnen een termijn van één tot drie jaar. Ook willen enkele vrouwen stoppen met de huidige invulling van hun werk, maar niet geheel stoppen, bijvoorbeeld door in toekomst alleen een beperkt aantal vaste klanten thuis te ontvangen en niet meer in andere prostitutievarianten te werken. Zoals de drugsverslaafde Mona, die nu het werken aan de Europalaan combineert met thuiswerken: *‘Als het kan van het geld, dan zou ik graag alleen nog doorgaan met een paar vaste klanten die thuis komen.’*

Vrouwen noemen verschillende redenen voor hun uitstapwens. Meestal gaat het om het sparen voor een bepaald doel (eigen kapsalon, schuld aflossen, buitenlandse studiebeurs): *‘Als ik geen schulden meer heb dan stop ik.’* En: *‘Als ik genoeg geld heb gespaard voor mijn eigen kapsalon’*. Daarnaast kan het gaan om een verandering in de persoonlijke situatie (zwangerschap, vaste relatie, nieuw leven): *‘Ik stop als ik zwanger ben, dat duurt vast nog even, want dan moet ik eerst een vent hebben’*; *‘Ik stop als ik een normaal leven heb opgebouwd’*; *‘Als ik een leuke vriend krijg en hij zegt dat ik moet stoppen’*; en: *‘Als ik een goed betaalde normale baan heb gevonden’*.

Diverse vrouwen plaatsen na het uitspreken van een uitstapwens direct wat kanttekeningen waarom definitief uitstappen wellicht niet haalbaar zal zijn. De relatief eenvoudige wijze van snel geld verdienen zal naar eigen zeggen altijd een verleiding blijven. Steffi zegt hierover: *‘Ik stop op een gegeven moment wel, maar als ik geld nodig heb dan zet ik gewoon weer even een advertentie’*. De 41-jarige Sheila onderschrijft dit: *‘Het is gewoon makkelijk en snel geld verdienen. Als ik geld nodig heb en ik ben gestopt, is de stap snel genomen om weer even terug te gaan’*.

De jonge vriendinnen Ramona en Dolores zijn er beide van overtuigd dit werk nog maximaal twee jaar te doen. Ramona: *‘Ik doe dit werk echt tijdelijk. Ik wil naar het buitenland en daar heb ik geld voor nodig. Dit is een snelle manier om veel geld te verdienen. Ik zet al het geld wat ik verdien direct opzij, op deze manier kan ik ook niet wennen aan het vele geld en de levensstandaard die daar bij komt kijken’*. Ook Dolores zegt kordaat: *‘Ik doe dit werk twee jaar en niet langer. Ik ga mijn bankrekening spekken en als daar genoeg op staat dan stop ik ermee’*.

Twee van de verborgen prostituees hebben eerder tevergeefs gepoogd te stoppen met prostitutie. De 51-jarige Menny zegt hierover: *'Ik had een goede reden om te stoppen, ik was bang dat mijn kinderen er achter zouden komen. Maar ik was gewend geraakt aan het geld en ben weer begonnen. Maar ik ken wel iemand bij wie het gelukt is, zij werkt nu twee jaar niet meer. Ze is alleen doodongelukkig. Ze loopt met een groot geheim rond. Niemand weet van haar verleden. Je kan volgens mij alleen stoppen als je eerlijk bent over je verleden.'* Ook de 42-jarige Hetty heeft geprobeerd uit de prostitutie te stappen: *'Het is moeilijk om te stoppen, moeilijk om uit het ritme te komen wat je zo lang hebt gehad. Je moet niet direct stoppen, maar geleidelijk. Ik heb een tijdje een normale baan gehad maar je valt zo snel weer terug omdat je het geld mist. Ik ben ook nog eens heel bijdehand en achterdochtig. Als iemand zegt: 'Je moet dit of dat doen', dan zeg ik: 'Dat wil of doe ik niet''*. Niet alleen de daling in inkomsten speelt dus mee, maar ook het feit dat de vrouwen grote moeite kunnen hebben om aansluiting te vinden bij de 'reguliere' arbeidsmarkt.

Zoals gezegd zien meerdere respondenten de nieuwe generatie jonge prostituees als een meer impulsief en materialistisch ingesteld groep vrouwen, die weinig na lijken te denken over de consequenties van hun keuzes. Dit wordt weerspiegeld in het feit dat vrijwel geen van de jonge vrouwen problemen voorziet bij het uitstappen. Na doorvragen over hun precieze dagbesteding en hoe zij dat willen realiseren, blijkt dat zij hier geen sluitend antwoord op hebben. De meeste verborgen prostituees die inmiddels wat langer in het vak zitten zien daarentegen wel valkuilen bij uitstappen. Vooral de financiële achteruitgang maakt de stap moeilijk om daadwerkelijk te stoppen. Men is gewend geraakt aan een bepaalde inkomensstandaard. Het vinden van een (goed) betaalde baan is volgens de vrouwen erg belangrijk. Hierbij is hulp en ondersteuning gewenst.

4.4.2 Ervaringen met uitstappers

Diverse prostituees kennen andere prostituees die geprobeerd hebben om te stoppen, meestal zonder succes. Sandra: *'Ik ken wel een aantal meiden dat zei 'ik doe dit werk echt maar tijdelijk', dan stopte ze even en vervolgens zag ik ze een paar maanden later weer. Ze willen niet werken voor 8 euro per uur'*. Slechts één prostituee weet een succesverhaal te noemen: *'Ik ken een vrouw, die is gewoon met een rijke klant getrouwd. Ze had geen financiële zorgen meer, dan is stoppen ook makkelijk'*. Tegelijkertijd geven meerdere prostituees aan dat relaties met klanten vaak geen lang leven beschoren zijn.

De gastvrouwen hebben door de jaren heen een hoop vrouwen voorbij zien komen en zijn er elk van overtuigd dat het daadwerkelijk stoppen makkelijker gezegd is dan gedaan: *'Zeker meer dan de helft van de vrouwen wil stoppen met het werk, ze hebben kinderen en ook schulden. Ze kunnen het gewoon niet. Dan stoppen ze even, maar redden het dan financieel niet met alleen een uitkering. Vooral de vrouwen die al langer in het vak zitten hebben het lastig als ze willen*

stoppen. Ze gaan dan naar het uitzendbureau en schrikken wat ze daar verdienen'. Een andere gastvrouw geeft aan: 'Stoppen is voor de dames een financiële klap. Sommige dames zijn gierig, maar de meesten geven snel veel geld uit. Wat ze denken is: ik heb veel geld verdiend deze week, hopelijk volgende week weer. Ze zijn gewend aan een goed inkomen en krijgen vervolgens als ze stoppen een uitkering van 800 euro. Als ze het werk een jaar niet meer gedaan hebben krijgen ze een woning toegewezen. Ze krijgen een cursus schuldsanering, maar wat ze je daar leren is niet handig. Je moet ze iets bieden waar ze iets aan hebben, bijvoorbeeld dat je beter een kip kan kopen bij de Turk in plaats van bij de Albert Heijn'.

De terugval van uitstappers is volgens een gastvrouw hoog: *'Zes op de tien meiden die stopt komt weer terug, het is sneu maar wel de realiteit'.* Eén van de gastvrouwen heeft zelf jaren lang als prostituee in de escort gewerkt, maar is uiteindelijk gestopt: *'Ik was er opeens klaar mee, ik was met een klant bezig en ik kon het gewoon niet meer. Ik zei tegen hem, 'ik kan dit niet, als ik doorga dan vermoord ik je', ik ben gelijk gestopt. Ik heb het wereldje alleen nooit definitief vaarwel kunnen zeggen, daarom werk ik nu als gastvrouw. Gastvrouw is toch wel een ander beroep'.*

Niet alle prostituees hebben de wens om (op termijn) uit te stappen. Volgens een practitioner is er een groeiende groep Turkse en Marokkaanse prostituees in Utrecht die zelfstandig werkt en zich laat onderhouden door meerdere mannen. Deze vrouwen werken in eigen beheer en zouden geen behoefte hebben om uit te stappen.

Daarnaast is het zo dat er prostituees zijn die aangeven te willen stoppen, maar vervolgens van gedachten veranderen. Dat maakt het voor practitioners soms lastig om in te schatten wie daadwerkelijk wil uitstappen: *'Wij brengen vrouwen in contact met de mensen van het uitstapprogramma als zij dit aangeven. Er wordt gekeken naar haar situatie, en afhankelijk van de verklaringen wordt er acuut of niet gehandeld. Maar het blijft vreselijk lastig. Vandaag wil ze stoppen en morgen zit ze in Antwerpen.'* Daarbij is het zo dat onder buitenlandse prostituees soms wantrouwen is ten opzichte van de politie en formele instanties. Dit kan samenhangen met ervaringen met corruptie in het land van herkomst. Geen van de practitioners kan een goede schatting geven van het potentieel aan uitstappers, maar men verwacht dat het hoog ligt. Een practitioner: *'De behoefte is er, maar ik heb er geen zicht op.'*

De practitioners onderschrijven de knelpunten die de prostituees en gastvrouwen noemen. Zij beschrijven dat er een hoge terugval is onder prostituees, doordat men gewend is aan een bepaalde levensstandaard en door stigmatisering van prostituees in de maatschappij. Wanneer vrouwen hun verleden geheim houden, hebben zij een onverklaarbaar 'gat' in hun CV. Verder merken de practitioners dat de vrouwen die geregistreerd staan als prostituee vaak tegen de eerder genoemde belemmeringen aanlopen: geen lening of hypotheek kunnen afsluiten en niet verzekerd zijn.

4.4.3 Voorwaarden voor uitstappen

De practitioners geven diverse randvoorwaarden aan voor het uitstappen van prostituees. Allereerst zou er zowel acute als structurele opvang moeten komen voor vrouwen die willen uitstappen. Vooral voor slachtoffers van mensenhandel en/of gedwongen prostitutie is het belangrijk dat vrouwen direct een aanbod kan worden gedaan. Daarnaast is de bejegening van de vrouwen zeer belangrijk. Vrouwen dienen met respect en openheid te worden behandeld en afspraken moeten nagekomen worden. Het is belangrijk om rekening te houden met cultuurverschillen en taalbarrières. Het vraagt een aanzienlijke tijdsinvestering om vertrouwen op te bouwen; veel vrouwen wantrouwen de instanties. Verder zouden vrouwen makkelijker in aanmerking moeten komen voor sociale woningbouw en zou er een specifiek opleidingsaanbod moeten komen, volgens enkele practitioners. Er moet bovendien meer algemene bekendheid komen over het feit dat men *kan* uitstappen. Tot slot wordt begeleiding door meerdere practitioners genoemd; de vrouwen moeten worden geholpen bij het uitstappen en bij alles wat dat met zich meebrengt. Bijvoorbeeld door kosten- en batenanalyses door te rekenen en te laten zien wat financieel mogelijk is.

4.4.4 Samenvatting uitstappen

De meeste verborgen vrouwen spreken de wens uit om binnen een termijn van een beperkt aantal jaren uit te stappen. Tegelijkertijd verwachten ze dat ze in de toekomst nog wel in de prostitutie blijven werken om snel geld te verdienen. Ook blijkt het daadwerkelijk uitstappen zeer lastig, doordat de vrouwen gewend zijn aan een bepaalde levensstandaard en vaak geen concrete toekomstplannen hebben uitgedacht. Daarbij kunnen de prostituees problemen ondervinden van stigmatisering en belemmeringen op het gebied van lenen en verzekeringen. De praktijk wijst volgens de respondenten uit dat de meerderheid van uitgestapte vrouwen weer terugvalt in de prostitutie. Volgens de practitioners is het belangrijk dat vrouwen een goede begeleiding krijgen en met respect worden behandeld. Een concreet opleidingsaanbod en meer bekendheid over de mogelijkheden van uitstappen kan het succesvol uitstappen versterken.

4.5 Invulling hulpverlening

De verborgen prostituees hebben duidelijke suggesties hoe de invulling aan verborgen prostituees vorm en inhoud zou kunnen krijgen. Ook de vrouwen die aangeven in eerste instantie geen gebruik te willen maken van hulpverlening en/of ondersteuning, hebben wel een beeld hoe dit eruit moet zien. Ook de practitioners hebben enkele suggesties gedaan, die overeenkomen met die door de verborgen prostituees zijn genoemd. Wij bespreken de aangedragen suggesties hieronder per thema.

Ervaringsdeskundigheid

Een groot aantal verborgen prostituees geeft aan het heel belangrijk, zelfs essentieel te vinden dat bij de hulpverlening een ervaringsdeskundige wordt betrokken. Een ervaringsdeskundige is op de hoogte van het wereldje waarin de vrouwen werken, zij kent de problemen waar de prostituees tegen aan lopen. Voordelen zijn dat ze dan niet hoeven uit te leggen wat het werk inhoudt, zowel geestelijk als in bredere zin, en hun werk niet veroordeeld wordt: *‘Alleen een ex-prostituee weet hoe het echt is en wat wij meemaken en daarom zullen wij sneller iets van haar aannemen.’*

Naamsbekendheid

Het merendeel van de verborgen prostituees wist niet van het bestaan van Stichting De Tussenvoorziening, laat staan dat zij op de hoogte zijn van de mogelijkheden die De Tussenvoorziening hen te bieden heeft. Een aantal was wel op de hoogte van de huiskamer op het Zandpad en Europalaan, maar associeerde dit niet met De Tussenvoorziening. *‘Ik heb nog nooit van De Tussenvoorziening gehoord, ik wist niet dat er iets was waar ik terecht zou kunnen met mijn vragen, ze moeten echt iets doen aan naamsbekendheid hoor’*, was een van de reacties. Naamsbekendheid kan volgens de respondenten onder andere vergroot worden door folders te verspreiden op verschillende locaties. Locaties die daarbij worden genoemd zijn onder andere: de clubs, privéhuisen en apotheken. De verborgen prostituees verwachten dat indien de naamsbekendheid wordt vergroot er ook meer prostituees contact opnemen met De Tussenvoorziening.

Outreaching extra

In het verlengde van het vergroten van de naamsbekendheid ligt ook het veelvuldig bezoeken van de verschillende locaties waar verborgen prostituees werken. Volgens de verborgen prostituees zou het helpen als zij weten met wie ze te maken krijgen. Het zelf brengen van folders op de locaties, het maken van een praatje en het vertellen over hun werkzaamheden, zal in hun ogen de stap naar hulpverlening vergemakkelijken.

Laagdrempeligheid via het internet

Ook het internet wordt als een goed medium gezien voor informatieverstrekking en laagdrempelige hulpverlening. Te denken valt aan een website waar nuttige informatie op staat, zoals belangrijke telefoonnummers, informatie over testen op SOA's en doktersspreekuren. Daarnaast geven enkele prostituees aan dat de mogelijkheid om anoniem vragen te stellen aan een hulpverlener, bijvoorbeeld via een chatroom of MSN, voor hen een goede stap is naar een eerste contact. *‘De huiskamers zijn voor vrouwen op de Europalaan en het Zandpad een laagdrempelige manier om binnen te lopen, voor escorts en thuiswerkers is internet laagdrempelig om informatie te krijgen en als je anoniem even kan chatten met een hulpverlener kan je van daaruit altijd verder kijken’*, aldus een van de vrouwen.

Een vaste (anonieme) locatie

De verborgen prostituees suggereren een vaste locatie waar de vrouwen terecht kunnen met vragen. *'Het moet niet zo'n keet zijn zoals op het Zandpad, maar gewoon ergens in de stad of zo. Als er maar in ieder geval een plek is waar we vragen kunnen stellen over belastingzaken, artsbezoeken en SOA's en iemand in vertrouwen kunnen nemen om te praten over problemen'*. De vrouwen die van het bestaan van de huiskamers weten, geven aan hier niet naar toe te willen omdat zij naar eigen zeggen niet geassocieerd willen worden met het Zandpad of de Europa-laan.

4.6 *Samenvatting kenmerken en hulpverleningsbehoefte verborgen prostituees*

Op basis van het onderzoek hebben wij ons aan de hand van vraaggesprekken (n=84, waarvan veertien verborgen prostituees) en observaties een eerste indruk gevormd van de verborgen prostitutie in Utrecht. Hieronder brengen wij de bevindingen in kaart. Dit hoeft niet noodzakelijkerwijs het complete beeld te zijn. Mogelijk zijn nog andere groepen verborgen prostituees werkzaam in Utrecht, die wij in het kader van dit onderzoek niet hebben weten te bereiken (vgl. par. 3.5).

Omvang groep en werkvarianten:

- Er is een aanzienlijke groep verborgen prostituees werkzaam in Utrecht. Wat betreft de omvang verwijzen wij naar eerder onderzoek (vgl. par. 3.1.5). Zij zijn woonachtig in Utrecht en de Randstad. De medewerkers van De Tussenvoorziening hebben tot nu toe geen of slechts incidenteel contact met deze prostituees.
- De verborgen prostituees ontvangen hun klanten thuis (het merendeel), bezoeken hun klanten bij hen thuis of spreken met hen af in een hotel. Verder zijn zij (zij het in mindere mate) werkzaam in clubs, privéhuizen, massagesalons of via escortbureaus.
- Een klein deel van de verborgen prostituees werkt tevens in de reguliere, vergunde sector. Bijvoorbeeld op het Zandpad, in een club of een privéhuis.

Kenmerken:

- De leeftijd van de verborgen prostituees loopt sterk uiteen, van circa 18 tot 55 jaar. De groep prostituees die thuis werkt is grotendeels van middelbare leeftijd. De groep prostituees die via escortbureaus werkt is over het algemeen het jongst.
- Ook de nationaliteiten lopen sterk uiteen. De verborgen prostituees die thuis werken zijn vermoedelijk verhoudingsgewijs vaker van Nederlandse afkomst, evenals die in clubs en massagesalons. De verborgen prostituees die werken in privéhuizen en escortbureaus zijn veelal afkomstig uit Oost-Europa.

- De verborgen prostituees hebben doorgaans geen vaste relatie. Een deel is gescheiden en heeft kinderen, een ander deel heeft geen kinderen. Hun directe omgeving is veelal niet op de hoogte van hun werkzaamheden. De vrouwen leven in de praktijk in twee werelden.
- Bijna alle verborgen prostituees kampen met financiële problemen. Zij werken in de prostitutie om hun schulden te kunnen afbetalen. Een deel werkt in de prostitutie omdat dat de mogelijkheid biedt om snel, relatief veel geld te verdienen. In veel gevallen zijn de prostituees gewend geraakt aan een relatief hoog inkomen en de bijbehorende levensstandaard.
- Bij de jonge prostituees is de mogelijkheid om snel relatief veel geld te verdienen een belangrijke motivatie om in de prostitutie te werken.
- Een aanzienlijk deel van de verborgen prostituees kampt ook met psychische problemen; het werk valt hen mentaal zwaar en zij kunnen slechts in beperkte mate over het werk praten met anderen.
- Het opleidingsniveau van de verborgen prostituees is doorgaans laag, zij schatten hun kans op de arbeidsmarkt laag in.
- De verborgen prostituees die werkzaam zijn in clubs, privéhuizen en massagesalons lijken op het eerste gezicht zelfredzaam en zelfstandig. Zij wekken de indruk hun leven en werk adequaat te kunnen structureren, bijvoorbeeld door hun werkplek te kiezen en hun werktijd te plannen. Zij slagen er vrij goed in hun werk te scheiden van hun privéleven.

Hulpverleningsbehoeften:

- Bij de verborgen prostituees leven veel vragen van praktische aard over het betalen van belasting, sparen, het verkrijgen van een lening of een hypotheek, het afsluiten van verzekeringen en het aflossen van schulden, maar ook over woonruimte of de omgang met of voogdij over de kinderen.
- Er leven ook vragen van medische aard, bijvoorbeeld over het testen op SOA's.
- Er bestaat eveneens de behoefte om vrijuit te kunnen praten over de dagelijkse besommeringen van het werk. De verborgen prostituees voelen zich wat dit betreft vaak alleen.
- De verborgen prostituees hebben doorgaans geen goed beeld waar ze terecht kunnen met hun praktische vragen en vragen van medische en sociaalpsychologische aard. Zo zijn zij onvoldoende bekend met het werk van De Tussenvoorziening.

Invulling hulpverlening:

- De verborgen prostituees stellen zich terughoudend op ten aanzien van hulpverlening. Zij zullen zich naar eigen zeggen vooral tot die hulpverleners wenden die in hun ogen beschikken over inlevingsvermogen en ervaringsdeskundigheid.
- De verborgen prostituees willen graag exclusiviteit en discretie in de hulpverlening. Zij zullen zich daarom niet meteen wenden tot de bekende voorzieningen.

van De Tussenvoorziening op het Zandpad en de Europalaan. Zij blijken echter wel open te staan voor informatievoorziening en hulpverlening via het internet.

Uitstappen:

- Bijna alle verborgen prostituees geven aan op termijn met hun werk te willen stoppen, meestal binnen een aantal jaren. Hun financiële problemen en het gebrek aan uitzicht op alternatief werk en goede huisvesting weerhouden hen er vooralsnog van daadwerkelijk te stoppen. Zij lijken hun kansen en mogelijkheden te onderschatten om daadwerkelijk te stoppen met de prostitutie. Vaak hebben zij geen concreet toekomstplan uitgedacht.

5 *Naar een benaderingswijze van verborgen prostituees*

Dit onderzoek moet aanknopingspunten opleveren voor een werkwijze die de medewerkers van De Tussenvoorziening in staat stelt verborgen prostituees een passend hulpverlenings- en zorgaanbod te doen, waaronder, indien mogelijk, het begeleiden bij het uitstappen uit de prostitutie.

In dit hoofdstuk doen wij een voorstel voor een benaderingswijze van verborgen prostituees. Dit voorstel is gebaseerd op twee elementen. In de eerste plaats op vraaggesprekken met medewerkers van De Tussenvoorziening (4 medewerkers van het HAP en 3 medewerkers van het prostitutieteam van Doorstroom, zie bijlage). Wij hebben met hen gesproken over hun huidige werkwijze en de vraag in hoeverre die aansluit bij de kenmerken en wensen van de onderzochte groep verborgen prostituees (vgl. hoofdstuk 4). In de tweede plaats hebben wij rekening gehouden met de ervaringen die in andere steden zijn opgedaan met de benadering en bejegening van prostituees.

Twee gespecialiseerde medewerkers van De Tussenvoorziening (HAP) hebben actief meegedacht met de ontwikkeling van de benaderingswijze en vormden ons klankbord. Wij hebben een eerste voorstel een benaderingswijze van verborgen prostituees getoetst in een groepsgesprek met medewerkers van de Tussenvoorziening.

5.1 *Huidige werkwijze medewerkers HAP en Doorstroom in vogelvlucht*

HAP

De medewerkers van het HAP (Huiskamer Aanloop Prostituees) verzorgen de opvang van prostituees. Zij verlenen geen hulp, daartoe verwijzen zij indien nodig en mogelijk door naar hun collega's van Doorstroom. Zij werken 's middags en 's avonds op de Europalaan en het Zandpad. Zij werken vanuit de daar gelegen huiskamer en op straat.

De medewerkers omschrijven hun werkwijze als *outreachend*. Dat wil zeggen dat zij, in het bijzonder op het Zandpad, de prostituees actief opzoeken, aanspreken en hen attenderen op (onder meer) de huiskamer. Ook ontmoeten zij prostituees die naar de huiskamer komen voor een consumptie of een boodschap. De huiskamer is bedoeld als een veilige plek waar zij tot rust kunnen komen en in gesprek kunnen gaan met elkaar of met de daar aanwezige medewerkers. De

huiskamer biedt medewerkers tevens de mogelijkheid psychosociale en/of medische problemen te signaleren. Als zij signalen opvangen die duiden op een behoefte aan hulpverlening of zorg, schakelen zij hun collega's van Doorstroom of, als het verslaafde prostituees betreft, de Rode Schakel in. Zij stellen de prostituee in kwestie dan voor aan hun collega. Zo nodig verwijzen zij naar een arts, die ook in de huiskamer aanwezig is of naar de politie. Hiermee vervullen zij dus een brugfunctie. De medewerkers van het HAP werken op twee vaste locaties in Utrecht. Zij ontmoeten daar geen verborgen prostituees. Indien nodig geven zij (algemene) signalen die zij opvangen over verborgen prostituees door aan hun collega's van Doorstroom.

De medewerkers werken op basis van de presentiemethode, een hulpverleningsmethodiek geschikt voor moeilijk bereikbare doelgroepen. Kort gezegd komt die er op neer dat de hulpverlener zoveel mogelijk op locatie aanwezig is en aansluiting zoekt bij zijn cliënt, om zo een vertrouwensrelatie te creëren. Het werken in en vanuit de huiskamer is een belangrijk onderdeel van deze methodiek. Voor een nadere toelichting op de presentiemethode verwijzen wij naar bijlage 5.

Prostitutieteam Doorstroom

De medewerkers van het prostitutieteam van Doorstroom begeleiden prostituees bij het oplossen van uiteenlopende sociaal-maatschappelijke problemen. De prostituees worden naar hen verwezen door hun collega's van het HAP of een huisarts. Verder zijn zij aanwezig op het Zandpad en de Europalaan, waar zij prostituees actief opzoeken, aanspreken en attenderen op de mogelijkheden van De Tussenvoorziening.

Nadat contact is gelegd, start een hulpverleningstraject op maat. De begeleidingsgesprekken vinden op afspraak plaats, bijvoorbeeld bij de prostituee, in de huiskamer van het HAP of op het kantoor van De Tussenvoorziening op de Keulse Kade. De frequentie en duur van de gesprekken kan variëren, gemiddeld duurt het hulpverleningstraject ruim een half jaar. De werkwijze is ondersteunend en bemiddelend. Waar nodig begeleiden zij cliënten bij een bezoek aan andere instanties, zoals een woningbouwvereniging of de schuldhulpverlening. De medewerkers van het prostitutieteam van Doorstroom hebben doorgaans geen verborgen prostituees onder hun cliënten, als gevolg van de wijze waarop zij hun werk hebben georganiseerd (locatiebinding en koppeling aan HAP),

De medewerkers van het prostitutieteam van Doorstroom maken gebruik van de motiverende gespreksvoering. Deze gesprekstijl is kort gezegd gericht op het gefaseerd op gang brengen van een gedragsverandering door middel van het ontwikkelen van motivatie. Ook hanteren zij het Acht Fasenmodel. In deze benadering is er aandacht voor alle relevante leefgebieden van de cliënt en wordt gewerkt vanuit de sterke punten van de cliënt (de *Strength based-* of *Empowerment* benadering). Voor een nadere toelichting op de motiverende gespreksvoering en het Acht Fasenmodel verwijzen wij naar bijlage 5.

5.2 Aanpak in andere steden

In het kader van het onderzoek hebben we gesproken met vertegenwoordigers van vier steden waar ervaring is opgedaan met hulpverlening aan prostituees en uitstapprogramma's (Den Haag, Rotterdam, Arnhem en Deventer). Wij hebben tevens gesproken met een belangenvereniging voor prostituees (De Rode Draad). Voor een weergave van de activiteiten en programma's in andere steden verwijzen wij naar bijlage 6.

Uit de aanpak in andere steden zijn de volgende punten te destilleren die zijn belang zijn voor een mogelijke benaderingswijze.

- Houdt rekening met de diversiteit aan kenmerken van prostituees en hun motieven om te stoppen. Stem je aanpak daarop af, het gaat om maatwerk.
- Besteedt eerst aandacht aan alledaagse vragen en problemen, werk langzaam toe naar het openen van nieuwe perspectieven, waaronder het uitstappen.
- Leg niet (meteen) een sterke nadruk op het uitstappen. Sluit prostituees die (in eerste instantie niet) aangeven te willen stoppen niet uit van de hulpverlening en zorg.
- Een parttime baantje buiten de prostitutie of het volgen van een opleiding blijkt een goede springplank naar een leven en werk buiten de prostitutie.
- Prostituees die willen uitstappen, hebben te maken met vooroordelen en moeten taboes doorbreken. De steun van een deskundige arbeidsbemiddelaar bij het vinden van een integere, betrouwbare nieuwe werkgever is dan ook onontbeerlijk.
- Prostituees hebben daarnaast ook behoefte aan mentale steun. Lotgenoten blijken hiervoor bij uitstek geschikt.
- De hulpverlenings- (en uitstap)werk moet op vele manieren en breed bekend worden gemaakt.
- Tot slot, een uitkomst van de hulpverlening en heroriëntatie kan ook zijn dat een vrouw besluit om voorlopig in de prostitutie te blijven werken. Houd daarmee rekening.

5.3 Tussenbalans en aanbevelingen

Uit het onderzoek, zoals weergegeven in het voorgaande hoofdstuk, komt naar voren dat er in elk geval een aanzienlijke groep verborgen prostituees werkzaam is in Utrecht. Het betreft een heterogene groep, die werkzaam is in uiteenlopende varianten van prostitutie. Ook blijkt uit het onderzoek dat de verborgen prostituees kampen met problemen van praktische (financiën en huisvesting), medische en soci-aalpsychologische aard. Verder is de afstand tot de reguliere arbeidsmarkt door-gaans groot, gelet op hun achtergrond en opleidingsniveau. Het betreft een groep

waarbinnen reële hulpverleningsvragen leven en, in het verlengde daarvan, een latente behoefte om uit te stappen. Tegelijkertijd is de groep verborgen prostituees onvoldoende bekend met het werk van De Tussenvoorziening.

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat de groep verborgen prostituees wat betreft kenmerken en problematiek niet wezenlijk afwijkt van de reguliere prostituees (Bestuursinformatie, gemeente Utrecht, 2009). Een aspect waarin de groep zich lijkt te onderscheiden van de reguliere prostituees is de reserves die zij koestert ten aanzien van de hulpverlening. Zij geven de voorkeur aan (anonieme) informatie-uitwisseling via het internet of advies en professionele hulp in een op maat gesneden voorziening (een spreekkamer in plaats van een huiskamer).

De medewerkers van De Tussenvoorziening werken nu locatiegebonden. Zij kunnen goed uit de voeten met de hulpverleningsmethodieken die zij nu toepassen. Het animo om verborgen prostituees een hulpverleningsaanbod te doen is groot. Wel is er behoefte aan concrete aanknopingspunten (een werkwijze) hoe de groep verborgen prostituees te bereiken. Daarnaast bestaat er onder de medewerkers een brede belangstelling voor verdere professionalisering, bijvoorbeeld door het doorlichten en uitschrijven van de huidige werkwijze en de hulpverleningsmethodieken waarop die is gebaseerd. Dit document zou dan de basis kunnen vormen voor onder meer het inwerken van nieuwe medewerkers, werkoverleg en intercollegiale toetsing.

Aanbevelingen

De omvang en aard van de groep verborgen prostituees in Utrecht biedt ons inziens voldoende aanknopingspunten voor De Tussenvoorziening om aan deze groep bijzondere aandacht te schenken.

De Tussenvoorziening dient een werkwijze te ontwikkelen om de groep verborgen prostituees te bereiken en een hulpverleningsaanbod te kunnen doen. De medewerkers van De Tussenvoorziening zullen namelijk actief moeten zoeken naar verborgen prostituees, gezien die zich doorgaans niet bevinden op locaties waar de medewerkers van De Tussenvoorziening werkzaam zijn. Hiertoe moeten zij een website bijhouden en op wisselende tijden de stad in. Zij kunnen in grote lijnen dezelfde zoekstrategie volgen zoals wij die hebben toegepast in het kader van dit onderzoek en die is uitgewerkt in de volgende paragraaf.

De medewerkers van De Tussenvoorziening zullen de verborgen prostituees regelmatig moeten aanspreken en attenderen op het voorzieningspakket van De Tussenvoorziening. Ook zullen zij duidelijk moeten maken hoe zij De Tussenvoorziening kunnen bereiken. Als het contact eenmaal is gelegd, zal een voorziening moeten worden ingericht om de verborgen prostituees te ontvangen en te begeleiden (een spreekkamer). Het gaat dan om een andere voorziening dan de huidige huiskamer op de Europalaan en het Zandpad.

Deze werkwijze kan stap-voor-stap worden toegepast. Zo kunnen de medewerkers van De Tussenvoorziening ervaring opdoen. Zij kunnen de doelgroep beter leren kennen, de naamsbekendheid van De Tussenvoorziening vergroten en het

vertrouwen winnen van de doelgroep. Na verloop van tijd kan deze werkwijze worden verbreed.

Nu de problematiek en hulpverleningsvragen die leven bij de verborgen prostituees niet wezenlijk afwijken van de reguliere prostituees, is een aanpassing van de hulpverleningsmethodiek van De Tussenvoorziening niet geïndiceerd. Wel zou overwogen kunnen worden de huidige werkwijze door te lichten en uit te schrijven, in het kader van de continue professionalisering.

Vervolgonderzoek

Mogelijk zijn er nog andere groepen verborgen prostituees werkzaam in Utrecht, die wij in het kader van dit onderzoek niet hebben weten te bereiken. Een aantal respondenten kan zich niet onttrekken aan de indruk dat er nog meer verborgen prostituees werkzaam zijn in Utrecht, waarbij mogelijk ook sprake is van dwang. Dit beeld komt ook naar voren in eerder onderzoek (Bestuursinformatie, gemeente Utrecht, 2009). Wij hebben dit in het kader van dit onderzoek niet kunnen vaststellen dan wel uitsluiten. Hiertoe zou langduriger en intensiever vervolgonderzoek moeten worden gedaan, bijvoorbeeld door de medewerkers van De Tussenvoorziening.

5.4 Elementen voor een benaderingswijze van verborgen prostituees

Gelet op het voorgaande zou een benaderingswijze voor (een belangrijk deel van de) verborgen prostituees de volgende elementen kunnen omvatten. De aanpak is chronologisch en stapsgewijs opgebouwd (van buiten naar binnen). Het omvat drie stappen waarbij de verborgen prostituee steeds directer en indringender wordt benaderd.

De eerste stap heeft tot doel de naamsbekendheid van De Tussenvoorziening te vergroten onder de verborgen prostituees en practitioners. De verborgen prostituees moeten De Tussenvoorziening leren kennen en weten te vinden. De tweede stap ligt in het verlengde hiervan en omvat het leggen van contact met de verborgen prostituees. Hiertoe moeten de locaties in kaart worden gebracht waar de verborgen prostituees zoal werken. Vervolgens moeten deze regelmatig worden bezocht. Als het contact eenmaal is gelegd, kunnen de verborgen prostituees worden ontvangen in een speciale voorziening voor hulpverlening en advies aan verborgen prostituees. Dit is de derde en laatste stap.

Stap 1: Laat weten wat De Tussenvoorziening voor verborgen prostituees kan betekenen

- *Het verspreiden van voorlichtingsmateriaal*

Stel een brochure, *flyer* en/of kaartje op in verschillende talen (waaronder Turks, Arabisch, Engels, Duits, Spaans en diverse Oost-Europese talen) over de dienstverlening door en de bereikbaarheid van De Tussenvoorziening. Combineer de brochure zo nodig met die van de GG&GD.

Verspreid deze regelmatig op locaties waar verborgen prostituees werkzaam zijn of die zij bezoeken en andere geschikte locaties (bijvoorbeeld horeca, seksshops, winkels, kapsalons, sauna's, zonnestudio's, taxistandplaatsen en hotellobby's). Verspreid de brochures ook bij hulpverleningsorganisaties en andere ketenpartners.

Plaats met een zekere regelmaat advertenties over de dienstverlening door en de bereikbaarheid van De Tussenvoorziening of artikeltjes in lokale nieuwsbladen en huis-aan-huis bladen.

- *Het informeren van andere hulpverleners en ketenpartners*

Informeer andere hulpverleners (bijvoorbeeld huisartsen) en ketenpartners (politie, gemeente, woningbouwverenigingen) over de werkzaamheden van De Tussenvoorziening en de mogelijkheid naar De Tussenvoorziening door te verwijzen.

- *Het versturen van sms-berichten naar verborgen prostituees*

Stuur regelmatig en gericht een kort sms-bericht naar de telefoonnummers waarmee de verborgen prostituees adverteren. Attendeer hen in dit bericht op de dienstverlening door en bereikbaarheid van De Tussenvoorziening evenals op onderstaande website. Combineer de sms-berichten zo nodig met die van de GG&GD in het kader van gezondheidsvoorlichting onder specifieke doelgroepen.

- *Het onderhouden van een website voor verborgen prostituees*

Ontwikkel en onderhoud een gemakkelijk vindbare en toegankelijke website voor de verborgen prostituees met informatie en advies. Creëer een laagdrempelige voorziening op de website waar prostituees onderling informatie en ervaringen kunnen uitwisselen (door middel van een chatapplicatie, een webforum of weblog). Biedt ook de mogelijkheid aan hulpverleners om deze website te raadplegen en via een chatroom of een weblog met de prostituees te communiceren. Vergelijk de Methodiek Online Veldwerk (Krob, 2010).

Attendeer de bezoekers van de website op de dienstverlening door en bereikbaarheid van De Tussenvoorziening. Biedt de mogelijkheid aan prostituees om medewerkers van De Tussenvoorziening vragen te stellen of een afspraak te maken. Experimenteer met een *e-consult* (via afgeschermd berichtenverkeer of Skype).

Zorg voor zoveel mogelijk links naar deze website op verwante websites en de websites van de hulpverleningsorganisaties en andere ketenpartners.

Stap 2: Leg werkbezoeken af om de bekendheid verder te vergroten en vertrouwen te winnen

- *Het in kaart brengen van de locaties waar verborgen prostituees werkzaam zijn*
Breng de locaties en tijden (de *hot spots* en *hot times*) in kaart waar en wanneer verborgen prostituees aan het werk zijn. Raadpleeg hiertoe onder meer reguliere prostituees, practitioners (handhavers en hulpverleners) en andere lokale prostitutiekenners (bijvoorbeeld taxichauffeurs, medewerkers horeca en seksshops, hotel/hostelloobby's en winkeliers). Bezoek hiertoe ook de websites waar verborgen prostituees adverteren. Actualiseer de locaties regelmatig.
- *Het bezoeken van de locaties waar verborgen prostituees werkzaam zijn*¹⁰
Bezoek deze locaties regelmatig. Werk in koppels met het oog op de veiligheid. Ga zo nodig op pad samen met de medewerkers van de GG&GD (sociaal verpleegkundigen). Laat je zo nodig begeleiden door (ervarings)deskundigen (bijvoorbeeld een ex-prostituee).
Probeer bij weerstand de gastvrouw/exploitant te overtuigen van het gemeenschappelijke belang van het bezoek.
Laat informatiemateriaal achter en vraag zo mogelijk om de telefoonnummers van de aldaar werkzame verborgen prostituees om hen te kunnen terugbellen. Herhaal de bezoeken regelmatig om de vrouwen enigszins te leren kennen (en andersom) en zo mogelijk vertrouwen te winnen en een band op te bouwen. Richt de werktijden daartoe zo nodig flexibel in.

Stap 3: Ontvang verborgen prostituees in een speciale voorziening

- *Het inrichten van een spreekkamer voor verborgen prostituees op een neutrale locatie*
Richt een spreekkamer (niet een huiskamer) in op een neutrale locatie in de stad (dat wil zeggen niet op de Europalaan of het Zandpad), waar de verborgen prostituees ontvangen worden voor informatie, advies en begeleiding. Houd een open spreekuur en ontvang op afspraak. Vergezel je zo nodig van een (ervarings)deskundige.
Volg de hulpverleningsmethodiek zoals die ook wordt toegepast ten aanzien van reguliere prostituees. Richt je daarbij in eerste instantie op de praktische vragen. Het goed oplossen van deze praktische problemen is vaak de voorwaarde voor het aanpakken van dieperliggende problematiek en het openen van perspectief op een ander bestaan.
Houd rekening met de belemmeringen voor verborgen prostituees (zoals schulden, geen geschikte huisvesting, afstand tot de arbeidsmarkt en stigmatisering). Stem de hulpverlening begeleiding daarop af.

¹⁰ Dit zullen in de regel de vergunde seksinrichtingen zijn.

Voorwaarden

Om deze werkwijze in de praktijk te brengen moet aan de volgende voorwaarden zijn voldaan.

- Om de verborgen prostituees te bereiken moet het werken op vaste tijden en vaste locaties (Zandpad en Europalaan) worden losgelaten. De medewerkers van De Tussenvoorziening zullen hun werkterrein moeten verbreden over de gehele stad.
- Spreek een duidelijke taakverdeling af tussen HAP en Doorstroom: wie gaan waar en wanneer op pad en legt contact en hoe vindt de doorverwijzing plaats naar Doorstroom?
- Reserveer voldoende tijd (minimaal een jaar) en personele capaciteit om deze werkwijze uit te proberen. Het is een kwestie van een lange adem en vallen en opstaan. Begin met die groep die in het kader van dit onderzoek het gemakkelijkst was te bereiken en bouw die langzaam uit. Vergroot je (naams)bekendheid en bouw vertrouwen op binnen de doelgroep. Investeer hierin veel tijd en energie.
- Investeer in de verdere professionalisering van de desbetreffende medewerkers, onder meer door middel van bijscholing in actuele gesprekstechnieken en intervisie. Schakel hiertoe zo nodig ervaringsdeskundigen in.
- Maak onderling en met de politie afspraken over assistentie in geval van nood of bij vermoedens of signalen van dwang en mensenhandel.
- Evalueer de werkwijze regelmatig en pas die waar nodig aan. Het gaat immers om een nieuwe, experimentele werkwijze. Die zal zich al doende moeten bewijzen.

Literatuurlijst

- Gemeente Utrecht. (2009a). *Evaluatie Utrechts Prostitutiebeleid*. Afdeling Bestuursinformatie. Utrecht.
- Gemeente Utrecht (2009). *Brief aan de gemeenteraad over de aanpak van mensenhandel op het Zandpad* (14 september 2009, kenmerk 099.0933358).
- Goderie, M. en Boutellier, H. (2009). *Het slachtoffer en zijn ketens: Een studie naar mensenhandel in strafrechtelijk perspectief*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Goderie, M., Boutellier, H. (m.m.v. Dekker F., & Woerds, S. ter.) (2007). *Prostitutie in Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Hekker, H., & Hissel, S. (2008). *Evaluatie prostitutiebeleid gemeente Utrecht*. Amsterdam: Regioplan.
- Wijk, A. van, Nieuwenhuis, A., Tuyn, D. van, Kuppens, J., & Ferwerda, H. (2010). *Kwetsbaar beroep: Een onderzoek naar de prostitutiebranche in Amsterdam*. Arnhem: Beke.
- Kersten, L. (2009). *Terug bij af? Terugkeer en re-integratie van Bulgaarse vrouwen na uitbuiting in de prostitutie* (Masterscriptie Criminologie, Erasmus Universiteit Rotterdam).
- Krob, D. (2010). *Kom je Privé? Inventariserend onderzoek naar de mogelijkheden van Internet als middel voor de hulpverlening aan mannelijke sekswerkers* (Masterscriptie Academie voor de Sociale Professions, Maatschappelijk Werk en Dienstverlening, Haagse Hogeschool).

Geraadpleegde Internetbronnen:

www.justitie.nl
www.tussenvoorziening.nl
www.utrecht.nl
www.kinky.nl
www.hoekers.nl
www.marktplaats.nl

Bijlage 1 Topiclijst practitioners

1. Introductie

- Introductie aanleiding en doel onderzoek
- Toelichting op doel interview en verwerking verslag

2. Algemeen

- Functie: uw functie en rol in het kader van het prostitutiebeleid
- Beleid organisatie t.a.v. (verborgen) prostitutie
- Onderscheid niet-verborgen (vergunde) prostitutie en verborgen prostitutie, definitie verborgen prostituees (i.v.m. reikwijdte onderzoek)

3. Aard en omvang verborgen prostitutie

- Beeld omvang verborgen prostitutie
- Beeld aard/varianten en verschijningsvormen verborgen prostitutie (clubs, privéhuizen, thuis, escort, massagesalons)
- Nog meer varianten?

Per variant, inschatting:

- Aantallen (algemeen en per tijdseenheid)
- Locaties/werkplekken in Utrecht, verplaatsing/vluchtigheid
- Kenmerken verborgen prostituees (leeftijd, etniciteit, gezondheid, welzijn, sociale situatie, levensloop, zelfredzaamheid)
- Nationaliteit/taal
- Aanwezigheid pooiers, dwang, relatie met georganiseerde misdaad

4. Behoeftte aan hulpverlening (N.B. per variant)

- Indruk problemen en hulpvragen verborgen prostituees (welke)
- Indruk behoefte verborgen prostituees aan ondersteuning en hulpverlening (welke, hoe, van wie, wanneer)
- Aansluiting huidige hulpverlening op behoeften verborgen prostituees (kansen en mogelijkheden, knelpunten)
- Ervaring met/indruk van uittreding (wie, hoe, hoeveel, waarom, knelpunten, verbeterpunten)
- Potentieel uitstappers (hoeveel, onder welke voorwaarden, belemmeringen, noodzakelijke ondersteuning)

5. Bejegening prostituees (N.B.: alleen voor medewerkers TV)

- Huidige werkwijze (bijzonderheden, ervaringen)
- Aansluiting bij behoeften (verborgen) prostituees (lacunes, kansen en mogelijkheden, voorwaarden)

Bijlage 2 Overzicht geïnterviewde practitioners

De volgende personen hebben meegewerkt aan een interview in het kader van het eerste deel van het onderzoek.

- Bregje Spaans, teamleider/hulpverlener, Pretty Woman
- Carla Keegel, coördinator Slachtoffers Mensenhandel Utrecht, VieJa Utrecht
- Cher Cruden, rechercheur, Unit Zedenzaken, regiopolitie Utrecht
- Danielle Visser, wijkagent Zandpad, bureau Kaap Hoordreef regiopolitie Utrecht
- Denise Visscher, medewerker Toezicht en Handhaving, Dienst Stadsontwikkeling, gemeente Utrecht
- Hamid Ouali, projectleider SOA/AIDS, GG&GD Utrecht
- Henk Rempe, medewerker Toezicht en Handhaving, Dienst Stadsontwikkeling, gemeente Utrecht
- Jan Schoenmaker, wijkagent Europalaan, bureau Marco Pololaan, regiopolitie Utrecht
- Johan Grammee, projectleider Prostitutie, Belastingdienst Utrecht-Gooi
- Jos Heijnen, sociaal verpleegkundige SOA/HIV, GG&GD Utrecht en Tamara Rosenbach, sociaal verpleegkundige SOA/Sense GG&GD Utrecht¹¹
- Marianne Kolen, beleidsmedewerker Prostitutie, GG&GD Utrecht
- Peter Bosman, beleidsmedewerker, Bestuurs- en Concerndienst, afdeling Openbare Orde en Veiligheid (OOV), gemeente Utrecht

De volgende personen hebben meegewerkt aan een interview in het kader van het tweede deel van het onderzoek.

- Floor Ex, medewerker De Tussenvoorziening, HAP
- Iep Maclaine Pont, medewerker De Tussenvoorziening, prostitutieteam Doorstroom
- Ingrid Vredeveld, medewerker De Tussenvoorziening, prostitutieteam Doorstroom
- Jessica Ayud Manzano, medewerker De Tussenvoorziening, prostitutieteam Doorstroom

11 Deze practitioners hebben samen per e-mail gereageerd op de vragen omdat een *face to face* interview niet mogelijk was.

- Marianne Kirchner, medewerker De Tussenvoorziening, HAP¹²
- Roel Rook, medewerker De Tussenvoorziening, HAP
- Suzanne Hautvast, medewerker De Tussenvoorziening, HAP¹³

12 Marianne Kirchner heeft tevens meegewerkt aan het ontwikkelen van de bejegeningstrategie.

13 Suzanne Hautvast heeft eveneens meegewerkt aan het ontwikkelen van de bejegeningstrategie.

Bijlage 3 Internetvragenlijst

Wil je anoniem meewerken aan een onderzoek tegen een vergoeding? Wij zijn onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en willen weten welke wensen en behoeften prostituees in Utrecht hebben op het gebied van werk, gezondheid, wonen en financiën.

Voor meer informatie over het onderzoek kun je bellen met telefoonnummer 06-...]. Je krijgt dan een onderzoeker aan de of zij belt je terug. Als je hieronder klikt op de knop 'Verder' begint een korte vragenlijst. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten. Voor een volledig ingevulde vragenlijst ontvang je een cadeaubon (Iris-cheque) van € 10,-. Als je wilt meewerken aan een vervolgsprek, ontvang hiervoor een cadeaubon € 30,-. Alle gegevens die je invult worden anoniem behandeld en verwerkt. Alvast hartelijk dank voor je medewerking aan het onderzoek!

1. In welke sector werk je? (je kunt meer dan één antwoord aanvinken)

- ☐ In een club
- ☐ In een privéhuis
- ☐ Thuis
- ☐ In de escort
- ☐ In een massagesalon
- ☐ Afspraken buiten, zoals parkeerplaats of afgelegen plek
- ☐ Anders, namelijk _____

2. Waar werk je?

- ☐ Alleen in de stad Utrecht
- ☐ Regio Utrecht
- ☐ In de Randstad
- ☐ Door heel Nederland
- ☐ Anders, namelijk _____

3. Hoe kom je meestal in contact met klanten?

4. Waar ontvang je klanten? (je kunt meer dan één antwoord aanvinken)

- ☐ Bij mij thuis
- ☐ Op een openbare plek, bijvoorbeeld een parkeerplaats

- ☐ In een ruimte die ik huur, namelijk een raam
- ☐ In een ruimte die ik huur in een club of privéhuis
- ☐ In een hotelkamer
- ☐ Bij de klant thuis
- ☐ Anders, namelijk _____

5. Werk je als zelfstandige of voor iemand anders?

- ☐ Ik werk als zelfstandige
- ☐ Ik werk voor één persoon
- ☐ Ik werk voor een bedrijf in loondienst, namelijk (soort bedrijf) _____
- ☐ Ik werk bij een bedrijf volgens het opting-in / waardensysteem

6. Hoe lang zou je het liefst dit werk willen blijven doen?

- ☐ Nog zo lang mogelijk
- ☐ Een paar jaar
- ☐ Een jaar
- ☐ Minder dan een jaar
- ☐ Ik zou het liefst meteen willen stoppen en ander werk willen, namelijk _____

7. Er werken naar schatting jaarlijks circa 1.000 prostituees in het vergunde deel van de prostitutiesector in gemeente Utrecht. Hoeveel vrouwen er in totaal in de prostitutie werken (vergund en niet-vergund), is niet precies bekend.

Hoeveel vrouwen werken denk je in de prostitutie in Utrecht in de onderstaande sectoren? Je kunt een schatting geven door een getal vullen. Als je het niet zeker weet, kun je het in woorden invullen: bijvoorbeeld: weinig (0 tot 50 vrouwen), veel (50 tot 150 vrouwen), heel veel (meer dan 150 vrouwen).

- Aantal vrouwen in clubs in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen werkzaam in de openbare ruimte, zoals een parkeerplaats in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen in privéhuizen in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen dat thuis klanten ontvangt in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen in de escort in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen in een massagesalon in Utrecht: _____
- Aantal vrouwen werkzaam in een andere sector van de prostitutie, namelijk _____

8. Eerder hebben we je gevraagd naar de sector waarin je werkzaam bent, bijvoorbeeld escort, thuis werken, op parkeerplaatsen of andere vormen. Over welke onderwerpen denk je dat prostituees *in jouw sector* wensen en behoeften hebben? Kun je voorbeelden geven? (je kunt meer dan één antwoord invullen)

- ☐ Op het gebied van gezondheid (bijvoorbeeld medische hulp, ziekten of infecties, abortus, condooms), namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van praten over problemen of psychische hulp, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van wonen (bijvoorbeeld een andere of nieuwe woning vinden of problemen met huisbaas of verhuurder), namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van geld / financiën (bijvoorbeeld schulden), namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van veiligheid (vrouwen die worden bedreigd of uitgebuit of bang zijn voor bepaalde mensen), namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van taal (vrouwen die niet goed Nederlands praten en daar last van hebben), namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van school, opleiding en werk (bijvoorbeeld vrouwen die voor zichzelf willen beginnen of ander werk zoeken), namelijk _____
 - ☐ Andere wensen en behoeften (bijvoorbeeld verblijfsvergunning of relaties), namelijk _____
 - ☐ De vrouwen in mijn sector hebben geen wensen en behoeften over deze onderwerpen.
9. Heb je zelf wensen en behoeften over bepaalde onderwerpen? De onderwerpen staan hieronder weergegeven. Je kunt meer dan één antwoord aanvinken en toelichten welke wensen en behoeften je hebt.
- ☐ Op het gebied van gezondheid, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van praten over problemen of psychische hulp, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van wonen, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van geld / financiën, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van veiligheid, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van taal, namelijk _____
 - ☐ Op het gebied van school, opleidingen en werk, namelijk _____
 - ☐ Ik heb geen wensen en behoeften
10. Zou je hier hulp bij willen krijgen?
- ☐ Ja
 - ☐ Misschien
 - ☐ Nee *[respondent wordt doorgestuurd naar vraag 12]*
 - ☐ Niet van toepassing *[respondent wordt doorgestuurd naar vraag 12]*
11. Op welke manier zou je hier hulp bij willen krijgen? (je kunt meer dan één antwoord aanvinken)
- ☐ Een persoonlijk gesprek
 - ☐ Via een website met informatie
 - ☐ Via een forum op het internet

- ☐ Via chat of msn
- ☐ Groepsgesprek met andere vrouwen
- ☐ Per post of per email informatie ontvangen
- ☐ Anders, namelijk _____

12. Welke instanties die steun en hulp kunnen geven aan prostituees ken je in Utrecht? (je kunt meer dan één antwoord aanvinken)

- ☐ Stichting De Tussenvoorziening
- ☐ Het Hap (Huiskamer aan het Zandpad en de Europalaan)
- ☐ De GG&GD
- ☐ Pretty Woman
- ☐ De Rode Draad
- ☐ De Rode Schakel
- ☐ Anders, namelijk _____
- ☐ Geen

13. Denk je dat veel vrouwen gebruik maken van hulp en steun door instanties? Waarom wel/waarom niet?

- ☐ Ja, want _____
- ☐ Nee, want _____
- ☐ Weet ik niet _____

14. Maak je zelf gebruik van hulp en steun van instellingen? Kun je toelichten waarom wel of waarom niet (meer)?

- ☐ Ja, momenteel of kort geleden. Op het gebied van: _____
- ☐ Vroeger wel, nu niet meer, omdat _____
- ☐ Nee, want _____ [respondent wordt doorgestuurd naar vraag 17]]

15. Wat zijn je ervaringen met hulp en steun van instellingen? Ben je prettig behandeld en goed geholpen?

16. Kun je een rapportcijfer geven voor hoe je vindt dat jij geholpen bent door deze instellingen? Als je ervaring hebt met meerdere instellingen, geef dan een cijfer voor de instelling die jou het best geholpen heeft. Je kunt een cijfer geven van 1 tot 10? (10 is heel goed, 1 heel slecht): _____

Tot slot stellen we een paar persoonsvragen.

17. Wat is je leeftijd? _____ jaar

18. Ik ben:

- ☐ Nederlands

- ☐ Marokkaans
- ☐ Turks
- ☐ Surinaams
- ☐ Antilliaans
- ☐ Anders, namelijk _____

19. Wat is je opleiding?

- ☐ Geen opleiding
- ☐ Lagere school / basisonderwijs
- ☐ LBO / VMBO / LTS / huishoudschool
- ☐ MULO / ULO / MAVO
- ☐ HAVO
- ☐ MBO
- ☐ HBS / VWO / Atheneum / Gymnasium
- ☐ HBO
- ☐ WO / Universiteit
- ☐ Anders, namelijk _____

20. Heb je je ergens laten registreren als prostituee?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Dat weet ik niet

Dit is het slot van de vragenlijst, hartelijk dank voor het invullen!

Als vergoeding ontvang je een cadeaubon (Irischeque) van 10 Euro. Kun je hieronder je postadres invullen waarop je de bon wil ontvangen? Mijn postadres is:

Wanneer je geen postadres hebt of wil gebruiken, kunnen we een afspraak maken om de bon op te halen / af te geven. Wanneer je dit kun je hieronder je telefoonnummer en/of emailadres invullen zodat we contact met je kunnen opnemen:

Zou je tegen vergoeding ook willen meewerken aan een vervolgesprek met één van de onderzoeksters? Zo ja, noteer dan je telefoonnummer of emailadres, dan nemen wij contact met je op. _____

Heb je behoefte aan directe hulp? Neem dan contact op met Stichting De Tussenvoorziening via telefoonnummer 030 234 08 19 of via www.tussenvoorziening.nl

Heb je tot slot nog overige opmerkingen of vragen? Je kunt ze hieronder invullen.

Hartelijk dank voor je medewerking aan de vragenlijst. Als je op de knop 'Verzenden' klikt, wordt je vragenlijst automatisch verstuurd.

Bijlage 4 Semigestructureerde vragenlijst verborgen prostituees

1. Algemeen

- Hoe ben je in aanraking gekomen met de prostitutie?
- Hoe lang werk je al binnen prostitutie, Variant?
- Achtergrond info (leeftijd, kinderen, woonplaats etc)

2. Aard en omvang verborgen prostitutie

Beeld omvang:

- Hoeveel vrouwen denkt u dat er werkzaam zijn in [bijvoorbeeld clubs, privéhuizen, thuis, escort, massagesalons]?
- Zijn er nog andere varianten dan bovenstaande, hoeveel vrouwen werken daar?
- Welke vrouwen zijn vooral niet in beeld denkt u en waarom?

Per variant indien mogelijk of per betreffende sector:

Kunt u een inschatting geven van:

- Aantallen (algemeen en per tijdseenheid)?
- Locaties/werkplekken in Utrecht, verplaatsing/vluchtigheid?
- Kenmerken verborgen prostituees (leeftijd, etniciteit, gezondheid, welzijn, sociale situatie, levensloop, zelfredzaamheid)
- Nationaliteit/taal
- Aanwezigheid pooiers, dwang, relatie met georganiseerde misdaad

3. Behoefte aan hulpverlening (indien mogelijk per variant, in ieder geval voor de betreffende categorie)

- Indruk problemen en hulpvragen verborgen prostituees (welke)?
- Ervaart u zelf problemen of hulpvragen (welke)?
- Indruk behoefte verborgen prostituees aan ondersteuning en hulpverlening (welke, hoe, van wie, wanneer)
- Hebt u zelf behoefte aan hulp of steun? Zo ja op welke gebieden? (evt. kaartje geven van Tussenvoorziening)
- Bent u bekend met de Tussenvoorziening of andere hulpverleningsinstanties? Sluit de hulpverlening aan volgens u aan op wat de vrouwen in [betreffende variant of andere varianten] nodig hebben?
- Sluit het aan bij uw eigen behoefte of wensen?

- Kunt u aangeven hoe lang u dit werk nog blijft doen? Denkt u wel eens aan stoppen?
- Kent u vrouwen die gestopt zijn met dit werk? Gaat dit meestal goed, waar lopen zij tegenaan? Hoeveel vrouwen denkt u stoppen met prostitutie?
- Kunt u inschatten hoeveel vrouwen ongeveer zouden willen uitstappen (weinig / veel)? Wat zou nodig zijn om deze vrouwen uit te laten stappen? Denkt u dat zij behoefte hebben aan professionele hulp?

4. Praktische suggesties

- Hoe zou u de ideale hulp / ondersteuning omschrijven? Concrete ideeën

Tot slot: Kunt u ons in contact brengen met andere vrouwen die in de prostitutie werken?

Bijlage 5 Hulpverleningsmethodieken

Presentiebenadering

Kort gezegd is de presentiebenadering een vorm van radicale aansluiting. Aansluiting bij mensen die niet om hulp vragen en zich vaak buiten gesloten voelen. De presentiebenadering concentreert zich op de betrekking tussen cliënt en hulpverlener.

Achtergrond

Aan de presentiebenadering ligt een cultuurkritiek ten grondslag op de ongewenste gevolgen van vermaatschappelijking en de bureaucratisering en medicalisering van de zorg. Een ongewenst gevolg van de vermaatschappelijking is isolement en buitengesloten worden. Vermaatschappelijking betekent dat iemand van een positie buiten het gewone maatschappelijke verkeer weer kan deelnemen aan het alledaagse sociale leven. Te denken valt aan psychiatrische patiënten en gehandicapten die vanuit grote instellingen, dikwijls gelegen in afgelegen gebieden, gaan wonen in kleinere gezinswoningen in de wijken vanuit het idee dat zij op deze manier eenvoudiger kunnen participeren in de maatschappij. Vermaatschappelijking is een beweging die niet alleen van toepassing is op psychiatrische patiënten en gehandicapten uit instellingen, maar op alle mensen die niet op een voor hen bevredigende wijze deelnemen aan het maatschappelijk verkeer: mensen in de marge. Hoewel vermaatschappelijking uitsluiting wil tegen gaan, gebeurt vaak het tegenover gestelde.

Deze uitgesloten zijn niet gewend zelf hulp te vragen, kennen de weg niet of zijn te vaak teleurgesteld in de hulpverlening. Zij ervaren de hulp als leeg, afstandelijk, bureaucratisch (protocollen, kwaliteitseisen, productienormen), ontoegankelijk en onbereikbaar. Patiënten moeten hun vraag afstemmen op het aanbod van de instelling in plaats van andersom. De hulp is bovendien vaak gericht op interventies waarmee concrete problemen opgelost kunnen worden, terwijl er vaak behoefte is aan een zorgzame, duurzame betrekking. Cliënten willen weer de moeite waard gevonden worden. De aangeboden hulp staat dus dikwijls ver af van de leefwereld van de hulpvrager en sluit niet aan. Bedoeling van de presentiebenadering is dat er een brug geslagen wordt tussen verschillende leefwerelden.

In reactie op genoemde ontwikkelingen zette Andries Baart, destijds bijzonder hoogleraar opbouw-en activeringswerk aan de Katholieke Theologische Universiteit in Utrecht, de presentiebenadering op papier. Een benadering, gebaseerd op het werk van buurtpastores. Hiermee werd het werk van deze pastores toegankelijk voor hulpverleners. Baart heeft de presentiebenadering niet als alternatief voor de bestaande hulpverlening bedoeld, maar als aanvulling.

Waar gaat het in de presentiebenadering om?

Aandachtigheid

De kern is aandachtigheid: niet over iemand denken, maar aan iemand denken. Werkelijke belangstelling voor het leven van de cliënt. Je bent niet op zoek naar problemen, problemen zijn niet of niet snel op te lossen, maar naar een voor de cliënt bevredigende verhouding tot het leven. Met de betrekking centraal wordt de cliënt bevrijd uit zijn isolement. Via het respect dat de cliënt ontvangt van de hulpverlener, kan de cliënt tot respect voor de hulpverlener komen en vervolgens tot zelfrespect, waardoor sneller het heft in eigen handen genomen kan worden. De betrekking-aandacht krijgt vorm in de alledaagse omgang met cliënten, gekenmerkt door een hartelijk en informele benadering. Verbondenheid ontstaat door het doen van gewone dingen.

In de leefwereld van de cliënt

Je beweegt je in de richting van de cliënt: je zoekt de cliënt op i.p.v. dat de cliënt naar jou toekomt. Afstand tussen professional en cliënt moet worden overbrugd. Je beweegt je in de leefwereld van de cliënt, je deelt in het leven van de ander. Dat betekent ook dat je je aanpast aan het ritme van de cliënt. Een huisbezoek kan bijv. bestaan uit het aanhoren van iemand die zijn hart wil luchten, vragen om hulp bij praktische problemen (samen formulieren invullen, samen winkelen, eten etc.), maar er kan ook ruimte zijn voor meer existentiële problemen. Je bewegen in de leefwereld van de cliënt noemt Baart *exposure*. Exposure dompelt je onder in een vreemde wereld in de hoop dat vooroordelen over die wereld kleiner worden en plaats maken voor het leven zoals dat feitelijk in die wereld wordt geleefd.

Onvoorwaardelijk en ruim

Je bent er onvoorwaardelijk en aanspreekbaar op meer dan 1 probleem. Je werkt niet alleen met 1 cliënt maar zoveel mogelijk ook met het systeem van de cliënt (familie, sociale netwerk etc.) Je probeert cliënten in sociale netwerken te weven: hen te aan te moedigen een plek in hun buurt in te nemen en duurzame relaties aan te gaan, vaak eerst met de hulpverlener.

Door de nabije opstellingen kunnen verhalen van mensen worden verteld en worden problemen zichtbaar. Het biedt tevens mogelijkheden om op een veilige manier naar openingen en perspectieven te zoeken. Het probleem hoeft niet meteen te verdwijnen, het gaat erom dat mensen moed verzamelen om verder te gaan en het

probleem niet alles overheersend wordt. Hoe kan iemand omgaan met ogenschijnlijk perspectiefloze situaties. Door de nabije opstelling word je als hulpverlener extra geconfronteerd met pijnlijke situatie. Durf je machteloos toe te kijken? Durf je problemen te laten (voort)bestaan?

Eigenschappen hulpverlener:

Verwonderd: ervan uitgaan dat iedere cliënt een eigen verhaal heeft

Bereid: klaarstaan

Betrokken: oprechte motivatie tot het bijstaan van mensen

Gevend: ervan overtuigd zijn dat handelen zin heeft

Voegend: richt zich op wat er zich vanuit een cliënt aandient

Toegewijd: opstellen naast cliënt, trouw en onvervaardelijk

Empatisch: verplaatsen in de cliënt

Verdurend: in staat zijn om uit te stellen

Persoonlijk tonend: als mens aanwezig zijn, geen strikt onderscheid tussen professie en persoon

Troostend: gebeurtenissen een plek geven

Strijdbaar: mening niet onder stoelen of banken steken, bevindingen omzetten in acties

Beheerst: laten leiden door rationaliteit

Werken vanuit het alledaagse zorgt voor onduidelijke grenzen: vriendschap versus professionaliteit. Werkomgeving moet ruimte/scholing bieden voor reflectie en omgang met emoties die deze manier van werken met zich meebrengt.

Outreachinge hulpverlening

Outreachinge hulpverlening is een pro-actieve vorm van hulpverlening. Deze wordt toegepast om in contact te komen met cliënten met complexe problemen, die bij het algemeen maatschappelijk werk minder in beeld komen of voortijdig afhaken. Deze manier van hulpverlening was decennia lang in onbruik geraakt, omdat het associaties oproep van bevoogding en betutteling in een tijd waarin hulpverleners zich non-directiever opstelden. Sinds vijf à tien jaar staat het echter weer in de belangstelling.

De cliënten die men bij outreachinge hulpverlening beoogt te bereiken, zijn mensen die uit zichzelf niet naar de hulpverlening toekomen. Zij zijn moeilijk bereikbaar en haken steeds af bij andere vormen van hulpverlening, terwijl ze dringend hulp nodig hebben en/of overlast veroorzaken. Vaak hebben zij veel argwaan, ergernis of negatieve ervaringen met hulpverlening. Meestal zijn er verslaving, psychiatrische problematiek, schulden, vereenzaming en/of (zelf) vervuiling in het spel. Het zijn personen die zelf vinden dat ze geen probleem

hebben, in tegenstelling tot instanties of het sociaal netwerk wat zich zorgen maakt of last van hen ervaart. In essentie is outreachende hulpverlening een werkwijze om deze groep cliënt in zorg te krijgen en te houden.

Hulpverleners leggen met hun pro-actieve opstelling de verantwoordelijkheid niet primair bij de cliënt, maar nemen zelf het initiatief om hulp te bieden. Ze stellen geen hoge eisen aan de cliënt. Cliënten hoeven geen hulpvraag te hebben, niet gemotiveerd te zijn en niet naar kantoor te komen. Outreachende hulpverlening richt zich specifiek op mensen met meervoudige problemen en op hun omgeving. De vorm van hulpverlening sluit aan op wat cliënten willen en kunnen, is informeel en losjes georganiseerd. De tijdsinvestering in cliënten is ruim en flexibel en de hulpverleners hebben een relatief grote beslissingsruimte en bevoegdheden. Qua methodiek worden onder meer de presentiebenadering en motiverende gespreksvoering toegepast.

De outreachend hulpverlener stapt zelf op de cliënt af. Meestal krijgen outreachende hulpverleners meldingen uit hun eigen netwerk of vanuit de omgeving van de cliënt, waardoor ze op potentieel nieuwe cliënten afstappen. Het maken van het eerste contact is het meest precaire onderdeel. Vaak worden cliënten thuis opgezocht, zonder dat hiervoor contact is geweest. Het bezoek aan de cliënt wordt voorafgegaan door drie stappen. Eerst wordt er aanvullende informatie verzameld. Vervolgens wordt gekeken of de cliënt voldoet aan bepaalde criteria. Een criterium is veiligheid: is de cliënt agressief? Bestaat er een risico voor de hulpverlener? Vaak worden er twee hulpverleners ingezet. Een ander criterium is dat er perspectief moet zijn op verbetering bij de cliënt, ook al is het minimaal. Tenslotte wordt er een plan van aanpak opgesteld. Thuisbezoek werkt doorgaans verrassend goed. Als de cliënt onwillig lijkt, laat de hulpverlener het er niet bij zitten. Achter de onwil schuilt vaak onvermogen. Wanneer de cliënt definitief weigert, stopt de hulpverlening, tenzij er sprake is van gedwongen hulp.

Outreachend hulpverleners vervullen een brugfunctie tussen de cliënt en de verschillende instanties waarmee de cliënt te maken heeft. Dit vraagt van de outreachend hulpverleners een actieve en open houding ten opzichte van samenwerkingspartners en binnen de eigen organisatie. De cliënt wordt door de outreachende hulpverlening toegeleid naar reguliere hulp, bemoeizorg, voorwaardelijke hulp en/of gedwongen hulp. Uiteindelijk maakt de hulpverlener een zorgplan dat de verdere begeleiding van de cliënt door instanties regelt.

Naast huisbezoek bij zorgwekkende cliënten bestaat outreachende hulpverlening ook uit straathoekwerk (streetcornerwerk) waarbij met name daklozen, drugsgebruikers en prostituees worden benaderd. Naast het nastreven van doelen als gezondheidsbevordering en aidspreventie, proberen de outreachende hulpverleners een vertrouwensrelatie op te bouwen met individuele cliënten. 'Outreach has to be delivered by workers who are willing to spend time building rapport and not simply

delivering clean equipment and condoms”¹⁴. Er bestaan in verschillende steden in Nederland huiskamerprojecten op tippelzones en op zones waar raamprostitutie aanwezig is. Deze projecten bieden laagdrempelige opvang in de huiskamer, en daarnaast benaderen de medewerkers pro-actief prostituees op hun werkplek (op straat of achter het raam). Deze vorm van outreachende hulpverlening is nog meer gericht op present zijn, omdat er lang niet altijd wordt doorverwezen naar andere instanties.

Overigens wordt met outreachende hulpverlening niet altijd het benaderen van cliënten bij hen thuis, op straat of op hun werkplek bedoeld. Een ‘outreach treatment program’ wordt ook wel vertaald als ‘ambulant behandelaanbod’.

Literatuur

Bakker, M., & Uden, T. van. (2004). *Stap voor stap. Outreachende hulpverlening in het maatschappelijk werk*. Valkenswaard: Stichting Maatschappelijk werk Dommel-regio.

Doorn, L. van. (2004). ‘Mag ik hier op de stoep staan? Ervaringen met outreachende hulpverlening.’ *Maatwerk, Vakblad voor maatschappelijk werk*, 2004(3), 18-22.

Doorn, L. van. (2004) *Outreachende hulpverlening: Praktijkervaringen uit tien experimentele projecten voor outreachende hulpverlening*. Arnhem: Uitgever Hoogland en Zoon. (e-mail: hooglandenzoon@euronet.nl.)

Faugier, J. (1994) ‘Drug-using prostitutes: a suitable case for outreach?’ In: *Outreach: proceedings: Symposium organized by the Pompidou Group and the world Health Organisation (Regional office for Europe), Bergen , 22-24 February 1993* (Straatsburg 1994), pp. 95-99.

Zuithof, M. (2004). ‘De hete aardappel niet doorschuiven’. *Zorg en Welzijn*, 10(6, 31 maart).

14 Faugier, J., ‘Drug-using prostitutes: a suitable case for outreach?’ In: *Outreach: proceedings: Symposium organized by the Pompidou Group and the world Health Organisation (Regional office for Europe), Bergen , 22-24 February 1993* (Straatsburg 1994), p. 99.

Motivatatie tot veranderen: motiverende gespreksvoering

Afkomstig uit verslavingszorg, model gebaseerd op mensen met alcoholproblemen, ontwikkeld door Prochaska en DiClemente (1986).

Doel

Doel van de methode Motiverende gespreksvoering is het op gang brengen van gedragsverandering bij cliënten, via het ontwikkelen van de motivatie.

Achtergrond

- Motivatie tot veranderen ontstaat zelden in een keer, maar ontwikkelt zich geleidelijk.
- Ontkenning en weerstand is vooral een gevolg van de interactie tussen cliënt en de omgeving.
- Het is niet zo dat een cliënt eerst op een dieptepunt moet zijn om tot verandering te komen; motivatie moet wel worden versterkt.
- Waarom veranderen mensen niet spontaan:
 - cliënten zelf lijden vaak minder dan de omgeving, vooral omgeving heeft last van probleem van de cliënt ; lijdensdruk is gering
 - keuze om te veranderen wordt niet gemaakt op basis van reële (betere gezondheid), maar op basis van verwachte gevolgen (saai leven)
 - geen alternatieven
 - schaamte
 - geen vaardigheden om te kunnen veranderen

Twee principes

1. Onvoorwaardelijke acceptatie
2. Constructieve zelfconfrontatie (=confrontatie met gevolgen gedrag, niet confrontatie met mening van hulpverlener). Vooral praten over dingen die motiveren tot verandering (bijv. vertrouwen in eigen kunnen)= selectief presenteren van gegevens.

Stadia verandering

- a. Voorstadium
- b. Overwegen van verandering
- c. Beslissen en voorbereiden
- d. Uitvoeren
- e. Volhouden
- f. Terugval

Ad a.

In deze fase ziet cliënt geen relatie tussen probleem en werken in de prostitutie (in ons geval). Zonder druk van buiten af, dus uit zichzelf zal zij geen contact zoeken met hv. Interventie is deze fase, als er al sprake is van hv: geven van informatie en

het leggen van verbanden tussen het veranderen van gedrag en probleem. Leggen en houden van contact staan centraal.

Ad b.

In dit stadium worden wel problemen gezien en wordt er nagedacht over veranderen, maar er wordt geaarzeld. In dit stadium overheerst de twijfel. Voors en tegens zijn in balans. In dit stadium wordt vaak voor het eerst hulp gevraagd. Overtuigen is in deze fase belangrijk. Belangrijke interventie is ook aandacht besteden aan positieve kanten van het probleem (werken in prostitutie).

Ad c.

Balans slaat door naar willen veranderen. Noodzaak van veranderen wordt ingezien. Nog wel vragen over hoe. In deze fase helpt hulpverlener bij het maken van keuzes over hoe te veranderen door alternatieven te laten zien. Motiveren is ook belangrijk.

Ad d.

In dit stadium staat cliënt meestal open voor hulp van buiten. Gekozen doelen moet haalbaar zijn. Actieve hulpverlening is in deze fase belangrijk.

Ad e.

Om vol te kunnen houden moet gewoontegedrag veranderen.

Ad f.

Veranderen gaat doorgaans gepaard met terugval, lukt niet in 1 keer. Hulpverlening is erop gericht om eerdere fases weer op gang te brengen en te voorkomen dat cliënt ontmoedigt raakt.

NB interventies moeten bij fase passen en cliënt moet laten merken dat hij toe is aan overstappen naar volgende fase. Zij gebruikt dan zinnen als 'als ik verander, heeft dat...gevolgen' ;' vanaf.. zal ik ... niet meer doen' NB Hap zal vooral in eerste drie fases actief zijn, Doorstroom in alle fases gezien het cyclische proces.

Werkzame ingrediënten:

- a. Feedback
- b. Verantwoordelijkheid
- c. Advies
- d. Mogelijkheden
- e. Empathie
- f. Zelf effectiviteit
- g. Gebruik maken van weerstand
- h. Cognitieve dissonanties oproepen

Ad a.

Objectieve feedback geven over situatie/met overtuiging presenteren en informatie over de gevolgen van werken in de prostitutie dragen bij aan inzicht in situatie, wat een voorwaarde is voor verandering.

Ad b.

Benadrukken van eigen verantwoordelijkheid voor beslissingen leidt tot vermindering van weerstand. Discussie vermijden.

Ad c.

Een goed advies bestaat uit het overdragen van deskundige kennis, alleen motiverend als het aan cliënt wordt overgelaten om het op te volgen en het niet dwingend op te leggen.

Ad d.

Iemand keuzes geven, verschillende mogelijkheden aanbieden, werkt motiverend.

Ad e.

Van empathie gaat respect en betrokkenheid uit.

Ad f.

Het geloof dat cliënt dingen kan of kan laten. Versterken van succeservaringen door veranderingen te bevestigen en positieve ervaringen uitlokken

Ad g.

Verplaatsen in standpunten van client en diens argumenten herhalen, eventueel overdrijven en proberen kracht die vaak achter weerstand schuil gaat in positieve richting om te buigen.

Ad h.

Proberen de balans te verstoren tussen oud en nieuw gedrag door selectief te reflecteren op wat cliënt vertelt. Bij voorkeur besprek wat leidt tot positieve gedragsverandering.

Literatuur

Schippers, G. (1996), 'Motiverende gespreksvoering bij alcoholproblemen'. In: P.J. Geerlings, W. van den Brink, & G.M. Schippers, *Behandelingsstrategieën bij alcoholproblemen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Schippers, G. M. & Jonge, J. de. (2002). 'Motiverende gespreksvoering'. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* 57(3), 250-265.

Het Acht Fasenmodel

Planmatige samenwerking met een vaste begeleider

Het cyclische proces van analyseren, plannen, uitvoeren en evalueren vormt de kern van de (continue) begeleiding aan de cliënt. In het 8-fasenmodel is gekozen voor een vaste begeleider voor het individuele traject. Dit zorgt voor continuïteit in de begeleiding, bestendigheid van de relatie en helderheid in de samenwerking met collega's. In de relatie tussen begeleider en cliënt staan gelijkwaardigheid, respect en aandacht voor de kracht van de cliënt centraal. Omdat planmatig werken leidt tot meer transparantie, geeft het meer mogelijkheden tot participatie.

Visie en uitgangspunten

Positief mensbeeld. Een positief mensbeeld vormt de basis voor het 8-fasenmodel. De grondhouding in het 8-fasenmodel is positief. Er is aandacht voor het gezonde, uitgaande van een geloof in verandering en zelfherstellend vermogen van mensen. Het geloof in verandering is het vertrekpunt in de hulpverlening. Maar niet op een manier dat alles maakbaar is. Voor iedere cliënt zal samen ontdekt moeten worden wat de hoogst haalbare vorm is van een kwalitatief goed leven. De cliënt wordt niet beschouwd als een persoon die zich door een combinatie van problemen in een kwetsbare situatie bevindt; niet als chronisch patiënt.

Holistische visie en integrale aanpak

Het 8-fasenmodel gaat uit van een holistische visie op de mens. Er is aandacht voor de mens in zijn geheel. Niet alleen voor zijn problemen of probleemgebieden, maar aandacht voor alle leefgebieden. Aandacht voor het functioneren van de cliënt op deze leefgebieden, maar ook aandacht voor zijn beleving en verhouding met zijn omgeving. Het biopsychosociaal model past daar bij. Het werken met 8 leefgebieden is de praktische vertaling van de holistische of integrale visie op de mens en een manier om niet alleen de problemen van de cliënt, maar juist zijn kracht of zelfherstellend vermogen naar voren te brengen. Door het gebruik van algemene leefgebieden wordt voorkomen dat de leefgebieden op zich al een stempel of stigma of stempel meegeven aan de doelgroep.

Krachtgerichte benadering

De aanpak in het 8-fasenmodel is krachtgericht, dat wil zeggen dat hulpverleners aansluiten bij de kracht van de cliënt en hoe die te versterken. Krachten van cliënten worden gebruikt hun kwaliteit van leven te bevorderen. Concreet is dit onder meer zichtbaar in de expliciete aandacht voor krachten op elk leefgebied. De aandacht voor de kracht van de cliënt komt ook terug in gesprekstechnieken uit coaching en motiverende gespreksvoering.

Empowerment en strength based benadering

Empowerment en strength based werken zijn de twee meest in het oog springende concepten voor het 8-fasenmodel.

Empowerment

Empowerment is een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie.

Strength based of krachtgerichte benadering

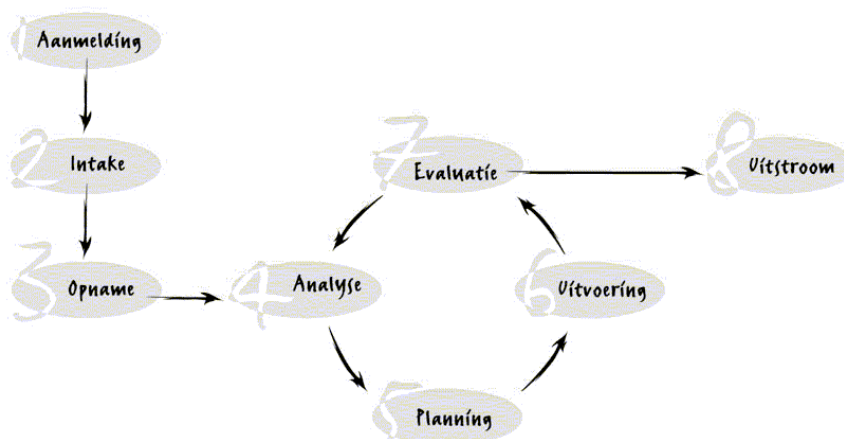
Een krachtgerichte benadering (strength based benadering) is als het ware een concrete methodische invulling voor het werken in de praktijk. De krachtenbenadering gaat ervan uit dat alle mensen en omgevingen - ook de meest grauwe milieus - een inherente capaciteit tot leren, groeien en veranderen in zich hebben. Het is de taak van de hulpverlener om deze krachten samen met de hulpvrager en zijn omgeving op te sporen en te mobiliseren. Deze krachtgerichte focus staat centraal in alle fasen van het hulpverleningsproces: zowel bij het eerste contact als bij het bepalen van de doelstelling, assessment, interventie en evaluatie. Dit houdt in dat de hulpverlener openstaat voor de potentiële krachten van iedereen, dat hij hier niet alleen in gelooft, maar er ook expliciet appel op doet. Dit vraagt om een andere attitude, andere technieken en instrumenten van de hulpverleners. Algemeen is er binnen een hulpverlening vanuit het empowermentperspectief geen plaats voor veroordeling of de wil om hulpvragers te veranderen. De positieve grondhouding in de relatie tussen cliënt en hulpverlener kenmerkt zich naast dit krachtenperspectief door presentie, respect en partnerschap.

Het 8-fasenmodel onderscheidt acht fasen in de individuele begeleiding aan cliënten,

1. Aanmeldingsfase
2. Intakefase
3. Start Begeleidingsfase/contactopbouwfase¹⁵
4. Analysefase
5. Planningsfase
6. Uitvoeringsfase
7. Evaluatiefase
8. Uitstroomfase.

15 NB in 8 fasenmodel heet derde fase Opnamefase, bedoeld voor 24-uurs- opvang. Doorstroom kent geen 24- uurs-opvang. Daarom hier gekozen voor andere term.

Figuur 1: Het 8-fasenmodel in schema

Leefgebieden

De methode is gebaseerd op het werken met leefgebieden. Tijdens bijna alle fasen staan leefgebieden centraal. Deze leefgebieden zijn relevant voor de hulpverlening aan cliënten. In het 8-fasenmodel is gekozen voor leefgebieden die voor elk mens gelden. Onderwerpen als verslaving, psychiatrie en opvoeding zijn daarom ondergebracht onder overkoepelende leefgebieden. De leefgebieden zijn:

1. Huisvesting
2. Financiën
3. Sociaal functioneren
4. Psychisch functioneren
5. Zingeving
6. Lichamelijk functioneren
7. Praktisch functioneren
8. Dagbesteding

Literatuur

P. van Leeuwen-den Dekker, D. van Heineke (2008), Het 8 fasenmodel. Planmatig werken in de maatschappelijke opvang. Movisie, Utrecht.

Petra van Leeuwen-den Dekker, Cora Brink, Anne-Marie van Bergen (2010), Factsheet 8- fasenmodel , Movisie, Utrecht.

Handleiding 8 fasenmodel. (www.8-fasenmodel.nl)

Bijlage 6 Beknopt overzicht ervaringen andere steden

De Rode Draad (algemeen)

De belangenvereniging voor prostituees besteedt op haar website aandacht aan het onderwerp stoppen met werken in de prostitutie (<http://rodedraad/info-over-het-werk/het-vak-uit.html>). Zij krijgen hier vragen over, over het algemeen betreft het vragen van prostituees die niet van de ene dag op de andere willen stoppen. De meesten wilden parttime werken en van daar uit geleidelijke overstappen op ander werk. Prostituees die een ander baantje naast de prostitutie hebben of die een opleiding volgen, blijken in het voordeel in de zoektocht naar ander werk. De Rode Draad krijgt in dit verband ook veel vragen die te maken hebben met privacy. Vrouwen die willen stoppen met werken in de prostitutie kunnen daarvoor verschillende motieven hebben. Verder is de vraag naar lotgenotencontact groot onder vrouwen die uit de prostitutie willen stappen.

Het is van belang om aandacht te hebben voor verschillende groepen prostituees. Prostituees die willen stoppen met hun werk in de prostitutie vormen geen homogene groep met gelijklopende kenmerken, wensen en redenen om te stoppen. Te onderscheiden subgroepen zijn buitenlandse vrouwen die slachtoffer van mensenhandel zijn en in de zogenoemde B9-regeling terecht zijn gekomen, illegale vrouwen, vrouwen met ernstige psychische en/of verslavingsproblemen en oudere migrantenvrouwen. Deze groepen behoeven specifieke aandacht en begeleiding op maat.

De ervaring van De Rode Draad is dat de organisatie van een praatgroep stukloopt op logistieke problemen. Zij hebben daarom de suggestie om op een website een forum te starten waar prostituees die gestopt zijn en die willen stoppen met elkaar kunnen communiceren (De Rode Draad, De Informatiebehoefte van prostituees; een notitie van De Rode Draad. Amsterdam, maart 2008).

Rotterdam (straatprostituees met ernstige verslavings- en psychische problematiek)

In 2004 sloot de gemeente Rotterdam de Keileweg, de tippelzone met afwerkplekken en een huiskamer voor prostituees. Het merendeel van de circa 350 prostituees die er werkten was ernstig getraumatiseerd en kampte met omvangrijke, meervoudige problemen. Voorwaarde voor sluiting was dat alle prostituees van de Keileweg de kans kregen op een veilige plek een nieuw bestaan op te bouwen. De gemeente heeft tien Intensief Beschermd Woonvormen (IBW's) opgezet, in eerste instantie voor de vrouwen die op de tippelzone werkten en later ook voor anderen met meervoudige problemen. BoumanGGZ heeft de exploitatie van de hostels en de

begeleiding van de straatprostituees op zich genomen. In een IBW wordt een compleet programma van behandeling, wonen en werken geboden. Men kan niet in een IBW wonen zonder een behandeling te volgen. Het stappenplan is als volgt. Eerst kunnen de vrouwen in een zorgcentrum tot rust komen. Vervolgens krijgen zij een medische behandeling, bijvoorbeeld in een afkickkliniek. Daarna komen zij in aanmerking voor het beschermd wonen-traject, waar zij een eigen kamer bewonen, methadon krijgen en met eenvoudig werk geld kunnen verdienen in een zogeheten Werk Centrum. Volgens BoumanGGZ doorloopt een jaar na sluiting 60% van de 270 voormalig prostituees een zorgtraject. Met bijna 100 vrouwen is af en toe contact. Ongeveer 30 vrouwen zijn uit het zicht verdwenen. Er is nog geen evaluatie van het project beschikbaar.

Er waren echter ook prostituees die niet op dit aanbod zijn ingegaan. Een deel meldde zich na sluiting van de tippelzone bij Nora Storm van de Rotterdamse Junkiebond. Zij regelde voor zo'n honderd verslaafden werk, bijvoorbeeld als schoonmaker in de metro. Daarnaast startte zij een restaurant, Nora's Soephuis, waar verslaafde vrouwen kunnen werken.

Deventer (raamprostitutie)

In Deventer wordt met RUPS-gelden een uitstapprogramma vorm gegeven. Doel van het programma is 'werk en integratie voor vrouwen uit de prostitutie'. Het programma richt zich in eerste instantie op vrouwen die werkzaam zijn in de raamprostitutie in Deventer. Daarna zal er uitbreiding plaats vinden naar andere plaatsen (en dus andere prostitutievormen) in Oost Nederland, genoemd worden Apeldoorn, Zutphen, Raalte en Olst-Wijhe.

De initiatiefnemers noemen een aantal kenmerken van de doelgroep:

- De prostituees werken gemiddeld 8 tot 10 jaar in de prostitutie.
- Zij hebben al dan niet voor een pooier gewerkt en werken nu voor zichzelf.
- Zij hebben geen vast inkomen, vaak schulden en soms een relatief hoog inkomen. Ze zijn over het algemeen niet gewend belasting te betalen.
- Zij zijn vaak als gevolg van mensenhandel in de prostitutie beland.
- Zij zijn niet gewend aan een vaste werkstructuur. Zij zijn gewend aan (grote mate van) vrijheid (wanneer zij niet voor een pooier werken).
- Zij hebben over het algemeen geen afgeronde vooropleiding.
- Zij vinden hun uiterlijk is belangrijk en hebben over het algemeen een slecht ontwikkeld zelfbeeld.
- Zij zijn mentaal, fysiek en sociaal over het algemeen minder weerbaar.
- Hun leeftijd loopt tot ongeveer 40 jaar.
- Zij hebben over het algemeen geen zicht op andere beroepen, naar de vraag op de arbeidsmarkt en de geldende normen en waarden binnen regulier werk.

In 2009 is gestart met de inrichting van een zogenoemd zorgpunt. Het project is bekend gemaakt bij de ketenpartners en bij prostituees op hun werkplek door

middel van folders, kaartjes, een website, gesprekken op straat en op kantoor en posters voor ketenpartners.

Doelstelling is om in 2010 een instroom te hebben van 25 vrouwen, waarvan 15 vrouwen het volledige traject volgen en 10 vrouwen een nieuw perspectief vinden. Onder een nieuw perspectief verstaan de initiatiefnemers een andere baan voor minimaal zes maanden, een eigen bedrijf of een fulltime opleiding. In 2011 rekent men op 50 'uitstappers'. De schattingen zijn onder meer gebaseerd op de ervaringen met het project *Een nieuw perspectief* van het Scharlaken Koord. De lat voor deelnemers ligt hoog. Als voorwaarden voor deelname aan een volledig traject zijn namelijk gesteld:

- Nederlandse nationaliteit
- Goede beheersing Nederlandse taal (NT4)
- Huisvesting
- Uitkering of inkomen (uitkering van de sociale dienst of gedeeltelijk werkend);
- Niet verslaafd
- In staat reguliere arbeid te verrichten (dwz niet ziek, geen psychiatrische problematiek)
- De schulden zijn gereguleerd

Als voortraject biedt het Scharlaken Koord kandidaten voor het uitstapprogramma individuele gesprekken als ondersteuning bij het verkrijgen van huisvesting, schuldhulp en andere basisvoorzieningen. Per cliënt wordt gerekend op zo'n 22 gesprekken. Het programma is gedetailleerd uitgewerkt en bestaat uit een contactfase, een oriëntatiefase, een uitvoeringsfase en een nazorgfase. Na de oriëntatiefase besluit de prostituee om wel of niet mee te doen. De uitvoering van het project is in handen van het Scharlaken Koord, een christelijke organisatie die hulp biedt aan meisjes en vrouwen in de prostitutie en het uitzendbureau Randstad HR Solutions.

Arnhem (straatprostitutie, clubs en internet)

Arnhem heeft eveneens RUPS-gelden gekregen. Er is een folder gemaakt die uitgereikt wordt aan Arnhemse prostituees. *'Werk je in de prostitutie en denk je wel eens aan een ander bestaan? Aan ander werk? Dan is dit het moment om daar iets mee te doen'*. Het project heet Next Step en is in eerste instantie bedoeld voor de prostituees die op de zogenoemde Zorgzone (tippelzone) werken. Behalve aan de straatprostituees wordt de folder ook uitgedeeld aan vrouwen die in seksclubs werken. De informatie wordt tevens verspreid bij de hen bekende prostituees die via het Internet werken.

Het project richt zich op het bieden van een nieuw perspectief. Centraal staat de begeleiding naar ander werk. In de meeste gevallen gaat daar het regelen van andere zaken aan vooraf, zoals het volgen van een opleiding, het vinden van woonruimte, het afkicken van een verslaving of het aflossen van schulden.

Wanneer prostituees aangeven geïnteresseerd te zijn, volgt een intakegesprek. In dit gesprek worden hun motivatie, wensen en ideeën besproken. Vervolgens brengt een projectmedewerker de situatie op verschillende leefgebieden in kaart om daarmee een integraal beeld van de leefsituatie van de deelnemer te krijgen. Daarna wordt er samen met de deelnemer een trajectplan opgesteld waarin duidelijke doelen staan geformuleerd.

De gemeente Arnhem heeft met verschillende partners op het gebied van zorg en welzijn samenwerking gezocht om de uitvoering van de trajectplannen mogelijk te maken. Medewerkers van Iriszorg, een instelling voor verslavingszorg, nemen de individuele begeleiding van de vrouwen op zich. Van de 35 vrouwen die op de zorgzone werken hebben er 20 belangstelling getoond voor Next Step. De twee medewerkers van IrisZorg die het project Next Step uitvoeren hebben met al deze vrouwen gesproken. Na deze startgesprekken bleken 9 vrouwen nu stappen te willen zetten. Met deze 9 vrouwen wordt verder gepraat. Hun leefsituatie wordt in kaart gebracht en samen met de vrouwen wordt een trajectplan gemaakt. Concreet hopen ze in februari 2011 met een groep van 7 vrouwen te starten met een computercursus. De uitvoering is in handen van een organisatie die zich specialiseert in computercursussen voor mensen met een beperking. Eén vrouw is zelf bezig om uit te zoeken waar ze een opleiding voor manicure/nagelverzorging kan volgen en wat de kosten hiervan zijn.

De reden voor het afhaken van een deel van de vrouwen na de startgesprekken is volgens de projectleider dat er eigen initiatief gevraagd wordt. 'We zetten ze zelf aan het werk, ze moeten zelf dingen uitzoeken. Natuurlijk worden ze daarin begeleid, maar het moet heel duidelijk zijn dat ze zelf een volgende stap moeten (en kunnen) zetten'. De prostituees in andere sectoren zijn ook benaderd, maar dat heeft tot op heden nog geen succes opgeleverd. Hiervoor zijn de werkers bij de seksclubs benaderd via de GGD. Deze dames komen regulier bij de GGD voor SOA-controle. De medewerkster van de GGD attendeert haar cliënten op het project en geeft de folders mee. Dit heeft tot nu toe nog niet tot resultaat geleid. Ook van de internetsekswerkers die gebeld zijn, heeft zich tot nu toe niemand aangemeld.

Den Haag

In Den Haag is een regionaal expertisecentrum op het gebied van hulp- en dienstverlening aan prostituees en slachtoffers mensenhandel, genaamd Shop. Shop heeft een overzichtelijke website, waarop hun activiteiten vermeld staan. Naast een onderdeel 'in de prostitutie' is er op de website ook een onderdeel 'uit de prostitutie'. Dit noemt Shop Carrièreswitch. Doelgroep zijn vrouwen die overwegen om de komende jaren uit de prostitutie te stappen. *'Het kan zijn dat je het vak niet meer zo leuk vindt of dat je onvrijwillig in de prostitutie werkt. Misschien verdien je niet meer voldoende geld met de prostitutie of kun je het werk niet meer combineren met de zorg voor je gezin. Zo zijn verschillende redenen te bedenken waarom je van baan wilt veranderen.'* Het programma Carrièreswitch is bedoeld om iemands

talent en ervaringen in kaart te brengen. Afhankelijk van de wensen en mogelijkheden helpt een trajectbegeleider bij het vinden van werk, een stage of een opleiding. Uitkomst van deze heroriëntatie kan overigens ook zijn dat iemand er voor kiest om te blijven werken in de prostitutie.

Uitgangspunt van Carrièreswitch is dat de prostituee zelf bepaalt waar ze aan mee wil doen. Daarbij is de keuze uit:

- Hulp bij vragen rond financiën, scholing en werk
- Beroepskeuzetesten
- Sollicitatietrainingen
- Deelname aan een supportgroep
- Hulpverlening bij verslaving of psychische problemen
- Een maatje

Carrièreswitch werkt samen met de Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid, stichting De Haven (een christelijke organisatie voor mensen die op de een of andere manier met prostitutie te maken hebben) en vaste contactpersonen bij uitzendbureaus en dergelijke. Op verzoek van de cliënt gaat de trajectbegeleider van Carrièreswitch mee naar instanties.

Colofon

Opdrachtgever/financier	Stichting De Tussenvoorziening Utrecht
Auteurs	Mr. A.G. Mein Mr. drs. L.F. Drost Drs. L.M. Verwijs Drs. M.J.H. Goderie Met medewerking van: Suzanne Hautvast (medewerker De Tussenvoorziening) Marianne Kirchner (medewerker De Tussenvoorziening) Vivina Reuling (student criminologie, Universiteit Utrecht)
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 F (030) 230 06 83 E secr@verwey-jonker.nl Website www.verwey-jonker.nl

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2011.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in opdracht van stichting De Tussenvoorziening en de GG&GD Utrecht de kenmerken en hulpverleningsbehoefte in kaart gebracht van 'verborgen prostituees'. Verborgen prostituees zijn in dit onderzoek prostituees in Utrecht die niet in het zogenoemde vergunde prostitutiecircuit werkzaam zijn en moeilijk bereikbaar zijn voor hulpverlening en zorg. Zij werken doorgaans in clubs of privéhuizen, massagesalons, via escortservices, in hotels of thuis. De in het onderzoek ontwikkelde werkwijze stelt medewerkers van De Tussenvoorziening in staat deze prostituees een passend hulpverlenings- en zorgaanbod te doen. Het gaat in het bijzonder om het begeleiden van meisjes en vrouwen die (op enig moment) de prostitutie willen verlaten.

Het onderzoek is uitgevoerd in 2010 op basis van documentstudie, analyse van websites en kranten-advertenties, (groeps)interviews en observaties.

